

Рабочая программа
учебного предмета «Родной язык (чеченский)»
для начального общего образования
Срок освоения программы: 4 года
(1-4 классы)

Кхеторан кехат

Лелаш долчу нормативан-бакьонан документашца доглуш, нохчийн мотт (оьрсийн мотт а санна) Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттан статус йолуш бу (2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокьехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.). Иза нохчийн халкъан оьздангаллин коьрта хьал а ду, дешаран хьукматашкахь дешаран предмет санна хьобхуш а бу.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан Герггара белхан программа (кхидIа Програма) кхолларан бух бу хIара нормативийн-бакьонийн документаш:

- Россин Федерацин конституци (26 статья);
- 2012 шеран 29-чу декабран №273-ФЗ йолу «Россин Федерацин дешаран хьокьехь» Федеральни закон (5, 8, 12, 14 ст.) (02.07.2021 ш. ред.);
- 1991 ш. 25 октябран № 1807-1 йолу «Россин Федерацин халкъийн меттанех» Федеральни закон (2, 6, 9, 10 ст.) (11.06.2021 ш. ред.);
- Йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт, Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021 ш. 31 майхь № 286 йолу оманца чIагIдина долу;
- Кхетош-кхиоран герггара программа (къобалйна йукьарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан мотт хьехаран концепци (Россин Федерацин серлонан Министерсвон коллегехь чIагIйна 2019.10.01);
- Йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран коьртачу дешаран герггара программа (къобалйна йукьарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18.03.2022 ш. № 1/22 йолу протокол);
- 2003 шеран 23 мартан Нохчийн Республикин конституци (09.01.2022 ш. хийцамашца);
- 2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокьехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.);
- 2014 шеран 30 октябран N 37-РЗ йолу «Нохчийн Республикин дешаран хьокьехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 N 13-РЗ ред.);
- 2020 ш. 17 августан № 180 йолчу «Нохчийн Республикин дешар кхиор» Нохчийн Республикин пачхьалкхан программа хийцамаш йукьабалоран хьокьехь» Нохчийн Республикин Правительствон Постановлени (2022.03.17 бинчу хийцамашца);
- Нохчийн Республикин тIекхуьу чкъор син-оьздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиоран а йукьара концепци (тIечIагIйна Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 14.02.2013 ш.);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьртачу бакьонийн гулар тIечIагIйарх №83 йолу Указ (тIечIагIдина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 2020 шеран апрелан 29-чу дийнахь)
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чIагIйна 2022.05.12 № 3 йолчу Илманан Советан кхеташонехь);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьрта бакьонаш /Джамалханов З.Д., Мациев А.Г., Овхадов М.Р., Халидов А.И., и.д. кх. – Сольжа-гIала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2022. – 64 а.

Програма кхочушйаран бухахь системехь-гIуллакхдаран некь бу. «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iамор тIехьажийна ду гуманитарни циклан кхечу дешаран предметаца межпредметни уьйр кхочушйарна.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан йукъара характеристика

«Нохчийн мотт» дешаран предметан герггара белхан Програма йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программаш кхочушйечу организацешна (хьукматашна) хIоттийна йу.

Школан дешаран хIинцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тIехъажийна йолу «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан программа хIотторехь хьехархошна методикин гIо лацаран Iалашонца кечийна йу хIара Програма.

Герггарчу белхан Программас хьехархочун аьтто бийр бу:

1)нохчийн мотт хьехаран процесехь йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь кепе далийна Iаморан личностни, метапредметан, предметан жамIашка кхачаран хIинцалера некъаш кхочушдан;

2) Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца (Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021.05.31 № 286 йолу омранца чIагIдина долу); Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггарчу программица (къобалийна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18 мартан 2022 ш. № 1/22 йолу протокол); Кхетош-кхиоран герггарчу программица (къобалийна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол); Нохчийн Республикин тIекхуьу чкъор син-овздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара Концепцица (тIечIагIийна Нохчийн Республикин куьйгалхочо 14.02.2013 ш.) цхьаьнадогIу Iаморан кхочушдан лору жамIаш а, «Нохчийн мотт» дешаран предметан чулацам а Iаморан шерашца къасто а, хIоттамца дIанисбан а;

3)билгал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Iаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дIасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Iаморан коьчал карайерзорхъама йалийнчу дешаран гIуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, календарно-тематикин планировани кечийан.

Программин чулацам тIехъажийна бу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарто «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана лехамийн декъахь далийнчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа кхиамца карайерзоран жамIашка кхачарна.

Програма тIехъажийна йу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъайогIучу нохчийн меттан курсана кхачо йарна а, гIо лацарна а.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацам йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнабогIуш бу.

Дешаран предметан чулацам внеурочни гIуллакхдарехула а кхочушбан тарло: экскурсеш, тематикин меропрятеш, къийсамаш (конкурсаш), и.д.кх.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацаман коьрта линиш

Дешаран предметан коьчал меттаIилманан дакъошца йогIуш хIоттийна йу. Нохчийн меттан систематически курс Программехь хIокху чулацаман линишца йалийна йу: «Маттах лаьцна хаамаш», «Фонетика, орфоэпи, графика, орфографи»; «Лексика», «Морфемика», «Морфологи», «Синтаксис», «Орфографи а, пунктуаци а», «Къамел кхиор».

Программехь къаьсташ йу кхо блок: «Къамелан гIуллакхдаран тайпанаш», «Систематически курс» (1-чу классехь хьалхарчу эха шарахь – «Йоза-дешар Iамор»), «Къамел кхиор».

«Къамелан гIуллакхдаран тайпанаш» цIе йолу хьалхара блок йобзна йу шайн вовшашца йолчу уьйраца цхьаьна къамелан гIуллакхдаран деа тайпанехула кхиарца, йуьхьанцарчу классийн дешархойн (тIекеренан Iалашонаш къасто хаа, къамелан тIекеренехь нийса дакъалаца) коммуникативни карадерзарш кхиорца; къамелан этикетан бакъонех пайдаэцаран практика алсамйаккхарца.

«Систематически курс» цѐ йолчу шолгІачу блокo йукъалоцу меттан дакъoйх пайдаэцарна тѐхь тергам барна кхачо йен чулацам, дешаран а, практикин а хьелашкахь меттан дакъoйх пайдаэцаран бухера карадерзарш а, хаарш а кхиор; хІинцалерчу нохчийн литературни меттан норманех болу йуъхьанцара кхетамаш кхоллар. ХІара блок тѐхьажийна йу (Іамийнчун гурашкахь) хІинцалерчу нохчийн литературни меттан норманаш практикехула карайерзорна; дахаран йерриге сферашкахь нохчийн маттах пайдаэцарехь жoьпаллин а, кхетаме а йукъаметтиг кхиорна.

«Къамел кхиор» цѐ йолу кхоалгІа блок. Чулацаман коьртачу декъах кху блокехь текстащца бен болх бу: кхета хаар кхиор, йеллачу тексташна анализ йар, тайп-тайпанчу функциональни-маъІнийн тайпанийн, жанрийн, стилийн шен тексташ кхоллар.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан Іалашо а, хьесапаш а

Йуъхьанцарчу йукъарчу дешаран тѐгІанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан **Іалашо** – дешархойн коммуникативни хьуьнарш кхоллар (барта а, йозанан а, монологан а, диалоган а къамел кхиор), уьш къамелан гІуллакхарна практикехь йукъабалор; дешархошкахь нохчийн маттах а, халкъан культурица цуьнан уьйрах а билггал долу хаарш кхоллар.

Йуъхьанцарчу йукъарчу дешаран тѐгІанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан **хьесапаш ду** дешархошкахь кхоллар а, кхиор а:

- нохчийн меттан шатайпаналлех, къоман ламастех, шен халкъан культурех йуъхьанцара кхетам; этнически кхетам (самосознани) кхиор;
- нохчийн матте позитиван эмоцин-мехаллин йукъаметтиг, цуьнан цѐналла а, башхалла а ларйарехь декъах хиларан синхаам; нохчийн матте бовзаран дог дар, шен къамел кхачаме дало гѐртар;
- тѐкеренан Іалашонашца, хьелашца, хьесапашца богІу меттан гІирсаш харжарехула, нохчийн маттахь жамІаш дарехула а, шена хетачунна бух балорехула долу хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- хьехархочун/однокласникийн барта аларш хазарехь тѐэца хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- нийса йеша а, нийса йазйан а, урокан темехула диалогехь а, коллективан беседехь дакъалаца, чолхе доцу барта монологан аларш а, йозанан тексташ а хІитто хаар кхоллар а, кхиор а;
- нохчийн меттан системех а, хІоттамах а болу йуъхьанцара кхетамаш (фонетикех, графикех, лексикех, морфемикех, морфологех, синтаксисах);
- функциональни говзалла а, хийцалучу дуьненаца кхиаме зѐе латто а, кхин дІа долчу кхиаме дешарна кийча хилар а кхоллар а, кхиор а.

Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг

Йуъхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнадогІуш, «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъа а йогІу, Іамо тѐйжош а йу.

«Ненан (нохчийн) мотт» Іаморна леринчу сахьтийн йукъара терахь – 405 с.

(хІора классехь кІирнах 3с.): 1-чу классехь – 99 с., 2-чу классехь – 102 с., 3-чу классехь – 102 с., 4 классехь – 102 с.

Дешаран учрежденин бакъo йу дешаран предмет Іаморна деллачу сахьтийн барам, дешаран йукъаметтигийн декъашхоша кхуллучу планан декъан сахьтийн чoьтах ша алсамбаккха.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

1 класс

Йоза-дешар Іамор

Къамел кхиор

Гайтаме-васте моделийн гЮьнца кьамелах болу йуьхьанцара кхетам.

Кьамел суьртийн а, схемийн а гЮьнца маьІнийн дакьошка (предложенешка) декьар.

Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуьйтуш ша йоьшуш а, ладугуш а текстах кхетар.

ХУма а, цуьнан цІе йоккху дош а.

(Мила?), (хІун?) бохучу хаттаршна жобпаш лун дешнаш. ХІуманийн дараш гойту дешнаш. Дашах а, предложенех а йукьара кхетам.

Іаморан диалогехь дакьалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хІоттор.

Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хІиттор.

Кьамелан гІиллакхаш. Нохчийн меттан гІиллакхе дешнаш (маршалла хаттар– *Іуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Іодика йар – Іодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...*).

Хаттаран предложенин интонаци (йиш).

Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тІеэцна дешнаш довзар.

Дош а, предложени а

Дешан маьІнийн тергам. Гергара а, дуьхьалара а маьІна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гІуллакх а. Кьамелехь хІуманаш, хІуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар.

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а.

ХУма (объект) йовзар санна дош тІеэцар. Дешан маьІнина тІехь тергам.

Дош а, цо билгалйо хІума а йовзар (кьастар).

Дош а, предложени а йовзар. Предложеница болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-тІаьхьалла (рогІалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонацица) предложенеш дІайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенийн барам билгалбар.

Диалог.

1-на тІера 10-на тІекхаччалц дагардар.

Фонетика

Кьамелан аьзнаш. Дешан аьзнийн хІоттаман а, цуьнан маьІнийн а цхьаалла. Дашехь долчу аьзнийн хьалх-тІаьхьалла а, аьзнийн барам а кьастор. Схемина тІе а тевжаш, кьамелан аьзнийн характеристика йар. Нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар.

«К» элпаца билгалде аьзнаш.

Цхьана йа масех озаца кьаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хІиттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*. Дешан аьзнийн анализ, аьзнийн моделащца болх бар: дешан аьзнийн хІоттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догІу дешнаш далор.

Мукьа, мукьаза аьзнаш а, зевне, кьора мукьаза аьзнаш а довзар (кьастар).

Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш: *кх, кь, кІ, аь, оь, уь, юь, яь, хь, гІ, нІ, тІ, хІ, цІ, чІ, І*.

Дешдакьа аларан уггаре жима дакьа санна. Дешнаш дешдакьошка декьар. Дашехь дешдакьойн барам. Дешнаш дешдакьошца дешар.

Графика

Аз а, элп а довзар (кьастар): элп аз билгалден хьаьрк санна. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, могІанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах кьастар.

Нохчийн графיקийн дешдакьойн принцип. Нохчийн меттан шина хьаьркаца билгалдо ша-тайпа мукьа (*аь, уь, оь*) а, мукьаза (*гІ, кх, кь, кІ, нІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ*) а элпаш. Элп *І*. Дешнийн аьзнийн-элпийн анализ.

Е, ё, ю, я, й элпийн гІуллакх.

Адамийн фамилешкахь а, цѐрашкахь а, дийнатиин а, гГалийн, йартиин, урамийн цѐрашкахь а доккха элп е, ё, я, яь, ю, юь йаздар.

Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-тГабьхьалла.

Йешар

Дешдакъошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьабжжина). Дешдакъошца шера а, индивидуальни темпаца йогГучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьабркашца йогГучу соцунГашца а, интонацица (иэшарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхьабнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ йешар. Йаккхий йоцчу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна тГетевжаш а, шеггара а текст схьаййцар.

Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дГайобьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гГирс санна.

Йоза

Йоза Гамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцГоналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пГелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, парГат куьг лелор а кхиор.

Тетрадь тГехь кехатан агГонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор.

Йозанан даккхий а, могГанан а элпаш дГайаздар карадерзор. Цѐна а, къабсташ долчу а хотГаца йаздар. ДГадобьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар.

Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалха-тГабьхьалла а.

Элпийн боцу графикаин гГирсийн гГуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кГайдарган, сехьадаккхаран хьабркан.

Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш къабстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цѐрашкахь а (адамийн цѐрашкахь, дийнатиин, гГалийн, йартиин, урамийн а цѐрашкахь) а доккха элп йаздар; адамийн цѐрашкахь, фамилешкахь, дайн цѐрашкахь а *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн а, долахьчу цѐрашкахь а, тГеэцначу дешнашкахь а *я, ю, е, ё* элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (*хь, кх, цГ, къ, пГ, ...*) нийсайаздар; *ю, ы, ф, я, ц* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу абзнийн цхьабнакхетарш доцчу дешдакъошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьабркаш.

Систематически курс

Матгах болу йукъара хаамаш

Мотт адамийн уьйр лелоран коьрта гГирс санна. ТГекеренан Галашонаш а, хьелаш а.

Фонетика

Къамелан абзнаш. Мукъа, мукъаза абзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукъаза абзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа абзнаш. Дешдакъа. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъазчу абзнийн цхьабнакхетарш доцу атта дешнаш).

Графика

Аз а, элп а. Абзнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш.

тГеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу *е, ё, ю, я* элпаш. Адамийн цѐрашкахь, фамилешкахь, дайн цѐрашкахь а, дийнатиин цѐрашкахь а доккха элп.

Нохчийн абат (алфавит): элпийн цѐраш, цѐран хьалх-тГабьхьалла. Дешнийн къепйоза роГаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикаин гГирсаш: дешнашна йукъара кГайдарг, сехьадаккхаран хьабрк.

Орфоэпи

Аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнакхетарш а алар: шала мукъаза [кхкх], [тт], [лл], и.д.кх.

Лексика

Дош меттан дакъа санна (довзийтар).

Дош хIуманан, хIуманан билгалонан, хIуманан даран цIе санна (довзийтар).

Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).

Синтаксис

Дешнийн цхьаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар).

Предложенехь дешнийн къепе. Предложени дIайазйаран бакъонаш. МаьIнийн хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепех йохийна предложенеш йухаметтахIиттор. Цхьаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хIиттор. Предложенин схема. Предложенин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хIиттор.

Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цIе а.

Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайазйаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: предложенехь дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп йаздар: адамийн цIерашкахь а, фамилешкахь а, дийнатийн цIерашкахь а; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, ден цIерашкахь, дийнатийн цIерашкахь *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь *я, ю, е, ё* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (*хь, хI, кх, чI, и.д.кх.*) нийсайаздар; *щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш.

Текст схьайазйаран алгоритм.

Къамел кхиор

Къамел адамашна йукъахь тIекере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехь дешан маьIна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан цIе. Шен (собственный) текст хIоттор.

ТIекеренан хьелаш: тIекеренан Iалашо, хьаьнца, мичахь кхочушхуьлу тIекере. Барта тIекеренан хьелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хьажар, аудиозаписе ладогIар).

Дешаран а, Iер-дахаран а хьелашкахь къамелан этикетан норманаш (маршалла хаттар, Iодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).

2 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Мотт адамийн тIекеренан коьрта гIирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.

Фонетика, графика, орфоэпи

Аьзнийн маьIна къасторан гIуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – аь, оь – оь, уь – уь) а, уьш элпашца билгалйар а (*аь, оь, уь, яь, юь*). *Я, яь, ю, юь, е(ё)* элпашца дешнаш. *Э, е* элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. *Й* элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (*гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I*) а, уьш элпашца билгалйар а. *Щ, ь, ы, ф* элпашца долу дешнаш. Шеконца [*овв*], [*ой*], [*эв*] хеза дешнаш нийсайаздар.

Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна).

Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикин гирсаш: дешнашна йуккъехь кайдарг, сехьадаккхаран хьарк, абзац (цѐн моґа), сацаран хьаркаш (Іамийнчун барамехь).

Лексика

Дош декаран а, маґнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маґна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маґна билгалдаккхар йа дошаман гоьнца маґна нисдар.

Цхьанамаґнийн а, дукхаммаґнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам).

Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тӑехь тергам.

Дешан хӑттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).

Морфологи

Къамелан дакъош

Цердош (довзийтар): йукъара маґна, хаттарш («мила?», «хӑун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цердешнаш (фамилеш, цӑраш, дайн цӑраш, дийнатийн цӑраш, меттигийн цӑраш).

Хандош (довзийтар): йукъара маґна, хаттарш («хӑун до?», «хӑун дина?», «хӑун дийр ду?»), къамелехь пайдаэцар.

Билгалдош (довзийтар): йукъара маґна, хаттарш («муха?», «хьенан?» «стенан?»), къамелехь пайдаэцар.

Дештӑаьхье. Уггар йаьржина дештӑаьхьенаш: *тӑе, тӑера, чу, чуьра, кӑел*, и.д.кх.

Синтаксис

Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).

Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар.

Аларан Іалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тӑедожоран предложенеш.

Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.

Орфографи а, пунктуаци а.

1-чу классехь Іамийна нийсайаздаран бакъонаш карлайахар. Предложенин йуьххьехь а, долахь цӑрашкахь а доккха элп (цӑраш, фамилеш, дийнатийн цӑраш); предложенин чаккхенгахь сацаран хьаркаш; дош цхьана моґарера вукху моґаре сехьадаккхар (дешан морфемин декьадалар тидаме а ца оьцуш);

Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран ґалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхьама (нисдархьама), Іаматан тӑерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царох пайдаэцар а: долахь цӑрашкахь доккха элп: цӑраш, фамилеш, дайн цӑраш, дийнатийн цӑраш, меттигийн цӑраш; йукъарчу цӑрашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ӕ)* элпийн нийсайаздар, тӑеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь *я, ю, е (ӕ)* элпийн нийсайаздар; долахь цӑрашкахь: цӑрашкахь, фамилешкахь, дайн цӑрашкахь, дийнатийн цӑрашкахь, меттигийн цӑрашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ӕ)* элпийн нийсайаздар, тӑеэцначу дешнашкахь (долахь цӑрашкахь) *я, ю, е (ӕ)* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (*кь, кӑ, кх, гӑ, и.д.кх.*) нийсайаздар; шеконца [*овь*], [*ой*], [*эв*] хезачу дешнийн нийсайаздар (*-эв, -авь, -ев*); *щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа *и, уь* хезачохь *й* элп йаздар; дештӑаьхьенаш цӑредешнашца къаьстина йазйар.

Къамел кхиор

Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тЕкеренан Галашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тЕберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Гер-дахаран а тЕкеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхьаьна гIуллакхдарехь шимма цхьаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.

Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор.

Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маЪIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цIе. Билгалйинчу тексташна цIе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенияйн а, абзацийн а роГIалла талхийна тексташ нисйар.

Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).

Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.

Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар.

Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьаййцар.

3 класс

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт тЕкеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.

Фонетика, графика, орфоэпи

Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш.

Йеха а, йоца а дифтонгаш *иэ, уо*, уьш йазйар. Нохчийн маттахь *ь* гIуллакх. *ь, ь* долчу дешнашкахь (*айъа, тетрадь...*) аьзнийн а, элпийн а хIоттаман базар (соотношение).

Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар.

Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахь жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).

Лексика

Дешан лексикин маЪIна.

Дешан нийса а, тIедеана а маЪIна (довзийтар).

Дешан хIоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхьанаораман (гергара) дешнаш; цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхьанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахь орам къастор (аттачу дешнашкахь); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна.

Цхьанаораман дешнаш а, цхьана дешан кепаш а. Орам, дешхьалхе, суффикс – дешан маЪIне дакъош. *-р, -хо, -ча* суффиксашца долу дешнаш. Хьастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (*цIа-цIелиг, кема-кемалг...*).

Морфологи

Цердош: йукъара маЪIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.

Долахь (фамили, цIе, ден цIе, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, газетийн, журналийн цIераш...) а, йукъара а цIердешнаш. ЦIердешнийн терахьашца хийцадалар. Цхьаллин терахьан а, дукхаллин терахьан а бен кеп йоцу цIердешнаш. ЦIердешнийн классаш. ЦIердешнийн

классийн гайтамаш. Цердешан дожар. Цердешан дожар билгалдаккхар. Цердешнийн дожаршца а, терахьашца а хийцадалар.

Билгалдош: йукъара маъйна, хаттарш (*муха? хьенан? стенан? муханиг?*), къамелехь пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахьашца а, дожаршца а хийцадалар.

Церметдош (йукъара кхетам). Йаххийн церметдешнаш а, къамелехь царах пайдаэцар а. Текстехь цхьана дешан ца оьшу йух-йуха далор дIадаккхархьама, йаххийн церметдешнех пайдаэцар.

Хандош: йукъара маъйна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогу хан.

ДештIаьхье (карладаккхар). ДештIаьхьенаш *mIe, чу*, церан дешхьалхенех (*mIe-, чу-*) къастар.

Ца, ма дакъалгаш а, церан маъйна а.

Синтаксис

Предложени. Дешнийн цхьаьнакхетар. Маънийн (синтаксисан) хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар.

Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.

Хуттург йоцчу а, *а* хуттургаца йолчу а предложенин цхьанатайпанчу меженашна тIехь тергам.

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, журналийн, газетийн... цIераш) а, йукъарчу цIерашкахь *я, яь, ю, юь, е* элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тIечIагдар а); йеха а, йоца а *иэ, уо* дифтонгийн нийсайазйар; чаккхенгахь *-г, -к* элпаш долчу цIердешнашкахь *а* йа *и* элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар (*дитт, мотт, балл...*); нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар (*ккх, ккь, чкI...*); дешан чаккхенгахь *н* элп йаздар; дештIаьхьенаш йаххийн церметдешнашца къаьстина йазйар; дакъалгаш *ца, ма* хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ь, ь* элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (*лл, тт, сс...*) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (*ккх, ткь, чкь...*) долу дешнаш сехьадахар; цIердешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештIаьхьенийн нийсайазйар; *ца, ма, дакъалгашца* дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар.

Къамел кхиор

Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тIечIагIдан; барт бан а, цхьаьна гIуллакхдарехь йукъарчу сацамна тIетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тIехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гIо ден къамелан гIирсаш.

Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тIекере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш.

Текстан план. Текстан план хIоттор, йеллачу планаца текст йазйар. Йаххийн церметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гIоьнца текстехь предложенийн уьйр. Текстехь коьрта дешнаш.

Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхЮттор, ойлайар) къастор а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а.

Кехатан, дАакхайкхоран (объявленин) жанр.

Массара цхъаьна йа ша хЮттийнчу планаца текст схъайийцар.

Талламан, довзийтаран йешар.

4 класс

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна.

Мотт – халкъан синъобздангаллин коьртачу мехаллех цхъаь санна.

Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.

Фонетика, графика, орфоэпи

Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам.

Къамел даран (говорение) а, йешаран а процессехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхъаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хИнцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогу, йохалла (Ааматехь Аамочу дешнийн кЕезиг масалшна тЕехь).

Лексика

Къамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тЕехь тергам.

Къамелехь дешнийн чАагДделлачу цхъаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тЕехь тергам (довзийтар).

Дешан хЮттам (морфемика)

Хийцалучу дешнийн хЮттам, морфемаш атта къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Аамийнарг карладаккхар).

Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).

Морфологи

Коьрта а, гЮллакхан а къамелан дакъош (йуьхьанцара довзийтар).

Цердош. Цердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цердешнаш. Долахь цердешнийн легар (цЕраш, фамилеш).

Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар.1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хьенан? стенан? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш).

Терахьдош. Масаллин а, роГаллин а терахьдешнаш.

Церметдош. Йаххьийн церметдешнаш (карладаккхар). Цхьаллин а, дукхаллин а терахьан йаххьийн церметдешнийн дожаршца хийцадалар.

Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йогу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.

Куцдош (йукъара кхетам). МаьІна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.

ДештАаьхье.

Хуттург. Цхьалхе а, чолхе а предложенешкахь хуттургаш.

Дакъалгаш *ца, ма*, церан маьІна.

Синтаксис

Дош а, дешнийн цхъаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Аалашоне хъаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тЕедожоран); синхаамийн иэшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хъаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Аамийнарг карладаккхар). Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам.

Цъханатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а. Цъханатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь дагардаран интонаци (иэшар).

Цхьалхе, чолхе предложени (йовзийтар).

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хІоттийна а, схъакховдийна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхьаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран хьаьркаш.

Шина цхьалхечу предложенех лаьтгачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш (тергам).

Къамел кхиор

Барта а, йозанан а тІекеренан хьелаш (кехат, декъалваран открытка, дІакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цІарехь текстан тема йа коьрта оила гайтар.

Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар.

Схьаййцар, дІайазйар (текстан барта а, йозанан кепехь а ма-йарра схьаййцар, текстан барта хоржуш схьаййцар).

Сочинени йозанан белхан тайпа санна.

Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тІехь цхьалхачу жамІийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамІдар а.

ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ЙУККЪЕРЧУ ДЕШАРАН ТІЕГІАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Личностни жамІаш

Йуъхъанцарчу школахь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Іаморан жамІехь кхетош-кхиоран гІуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдечу хенахь дешархочун кхоллалур ду хІара **личностни жамІаш**:

гражданско-патриотически кхетош-кхиоран:

- шен Даймаккаца мехалаллин йукъаметтиг кхоллайалар, цу йукъахь республикин истори а, культура а гойту, ненан мотт Іаморехула а;
- шен этнокультурин а, россин а граждански идентичностах кхетар, Нохчийн Республикин пачхьалкхан маттах санна, ненан (нохчийн) меттан маьІналлех кхетар;
- шен мехкан а, даймехкан а дІадаханчун, таханенан, хиндолчун декъахь хилар, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршца болх барехь, хьелаш дийцаре дарехула а;
- шен а, кхечу а халкъашка ларам, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкара масалийн буха тІехь кхуллаш берг а;
- йукъараллин декъашхочух санна, адамах болу дубхьарлера кхетам, адаман бакъонех а, жопаллех а, ларамах а, адаман сийлаллех а, леларан гІиллакх-оьздангаллин норманех а, адаманна йукъарчу йукъаметтигийн бакъонех а, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкахь гайтинарш а;

син-оьздангаллин кхетош-кхиоран:

- шен дахарехь а, йешарехь а зеделлачунна тІе а тевжаш, хІора адаман индивидуальность ларар;
- догъэцар а, ларам а, диканиг лаар а гучудааккхар, царна йукъахь шегара хьал а, синхаамаш

а бовзийтархьама, нийса меттан гГирсах пайдаэцар а;

- кхечу адамашна куьйган (физически) а, моральни (обздангаллин) а зен дарна тГехъажийнчу леларан муьлхха а кепаш цайезар (пайдаэца цатарлучу меттан гГирсех йобзнарш а цхъаьна);

эстетикин кхетош-кхиоран:

- исбаьхьаллин культурица лараме йукьаметтиг а, шовкъ а, искусстван тайпанашна а, шен а, кхечу а халкъийн ламасташна а, кхоллараллина а экамалла;
- исбаьхьаллин гГуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта гГертар, меттан говзаллехь а цхъаьна; тГекеренан а, ша гайтаран а гГирсах санна, ненан меттан мехалаллех кхетар;

физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, эмоцин хьал а кхолларан:

- меттан дешаран процесехь кхин тГе (тГетгоьхна) хаам лохуш, гонахехь (цу йуккъехь хаамийн а) могошаллин а, кхерамзаллин (шена а, кхечу адамашна а) а дахаран кепан бакьонаш ларйар;
- къамелехь ша гайта тарлун некъаш харжарехь а, къамелан этикетан а, тГекеренан бакьонийн а норманаш ларйарехь а гучудолу дегГан а, синГаткъаман а могошаллин тГалам бар;

къинхъегаман кхетош-кхиоран:

- адаман а, йукьараллин а дахарехь къинхъегаман маьІнах кхетар, къинхъегаман жамІаш жоьпаллин хьаште хьажор а, лардаран йукьаметтигаш а, къинхъегаман гГуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацаран говзаллаш, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре деш, тайп-тайпанчу корматаллашка кхоллалун шовкъ;

экологин кхетош-кхиоран:

- тексташца болх баран процесехь кхуллу Галам Галашдаран йукьаметтиг;
- цунна зен ден дараш цадезар;

Илманан хаарийн мехаллаш:

- дуьненан Илманехула долчу суьртах йуьхьанцара кхетамаш (цу йукъахь меттан системех, дийнна дуьненан Илманехула долчу суьртан цхъана декъах санна, йуьхьанцара кхетамаш);
- довзаран хьашташ, жигаралла, дГадолорна тГера хилар, довзарехь хаа лаар а, шен лаамалла а, цуьнца цхъаьна ненан (нохчийн) мотт Гаморехь бовзаран хьашто а, и бовзарехь жигаралла а, шен лаамалла а.

Метапредметни жамІаш

Йуьхьанцарчу школехь «Ненан (нохчийн мотт)» предмет Гаморан жамІехь дешархочун кхоллалур ду хГара дешаран универсальни довзаран дараш.

Кобьрта маьІнийн дараш:

- тайп-тайпана меттан дакъош дуста (аьзнаш, дешнаш, предложенеш, тексташ), меттан дакъош дустархьама баххаш билгалдаха (къамелан дакъа хилар, грамматикин билгало, лексикин маьІна, и.д.кх.);
- меттан дакъойн тераллаш къасто;
- къастийнчу билгалонца объекташ (меттан дакъош) цхъаьнатоха;
- меттан дакъойн (аьзнийн, къамелан дакъойн, предложенийн, текстийн) классификаци йархьама ладаме билгало къасто; меттан дакъошна классификаци йан;
- хьехархочо йеллачу тергаман алгоритмаца меттан коьчалехь закономерносташ а, бГостаналла а каро (схъалаха); меттан дакъошца болх беш, дарийн алгоритмана анализ йан, меттан дакъойн анализ йарехь ша дешаран (Гамаран) гГуллакхаш къасто;
- билгалйинчу алгоритман буха тГехь дешаран а, практикин а хьесап кхочушдан оьшучу

хааман тоаме цахилар гучудаккха, кхин тIе оьшучу хааман хьашт кепе дало;

- меттан коьчална тIехь тергамбаран хьелашкахь бахьанийн-тIаьхьалонийн уьйраш билгалйаха, жамIаш дан.

Коьрта талламан дараш:

- хьехархочун гIоьнца Iалашо кепе йало, меттан объектан, кьамелан хьолан хийцамийн план хIотто;

- тIедиллар кхочушдаран масех кеп йуста, уггар йогIуш йерг харжа (йалийнчу критерийн буха тIехь);

- схьакховдийнчу планаца чолхе боцу лингвистикин мини-таллам дIабахьа, схьакховдийнчу планаца проектан тIедиллар кхочушдан;

- жамIаш кепе дало а, меттан коьчална тIехь бинчу тергаман (классификацин, дустаран, талламан) жамIийн буха тIехь уьш тешаллашца тIечIагIдан а; билгалйинчу меттан коьчалан анализан процессехь хьехархочун гIоьнца хаттарийн кепаш йало;

- процессийн а, хиламийн а, церан тIаьхьалонийн а и санначу йа терачу хьелашкахь хила тарлучу кхиран прогноз йан.

Хаамца болх бар:

- хаам схьаэцаран хьоста харжа: боьху хаам схьаэцархьама, нисбархьама оьшу дошам;

- билгалдинчу хьостанехь (дошам тIехь, справочник тIехь) йеллачу алгоритмаца гучу кепяхь балийна болу хаам схьалаха (каро);

- шенна йа хьехархочо и талла (дошамашна, справочникашна, Iаматашна тIе о хьожуш) схьакховдийначу некаяца бакь болу а, бакь боцу а хаам бовза;

- Интернет машанехь хаам (дешан йаздарх, аларх, дешан маьIнах, дешан схьадаларх, дешан синонимех) лохуш, баккхийчеран (хьехаран белхахойн, дайн-нанойн, законехь векалш болчеран) гIоьнца информационни кхерамзаллин бакьонаш ларйан;

- дешаран хьесапе хьаьжжина, анализ йан а, кхолла а текстан, видеон-, графикаин, озан хаам;

- таблицийн, схемийн кепяхь билгалбинчу лингвистикин хаамах кхета; лингвистикин хаам бовзийтархьама ша схемаш, таблицаш кхолла.

Йуьхьанцарчу школехь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Iаморан жамIехь дешархочун кхоллалур ду хIара дешаран универсальни **коммуникативни** дараш.

Текере:

- хетарг тIеэца а, кепе дало а, бевзачарна йукьахь Iалашонашца а, тIекеренан хьелашца а цхьаьнайогIу эмоцеш гайта а;

- кьамелхочуьнца лараме йукьаметтиг лело, диалог а, дискусси а дIайахьаран бакьонаш ларйан;

- хетарг тайп-тайпана хила тарлуш хиларх кхета;

- оьзда а, аргументаш йалош а шена хетарг дIаала;

- хIоттийнчу хьесапе хьаьжжина, кьамелан алар хIотто;

- кьамелан хьоле хьаьжжина, барта а, йозанан кепяхь а тексташ (суртхIоттор, ойлайар, дийцар) кхолла;

- тергаман, мини-талламан, проектан тIедахкарийн жамIех а, шимма цхьаьна а, тобанашца а бинчу белхан жамIех а нахана гуш-хезаш дIадийца доцца кьамел дар кечдан;

- кьамел даран (выступленин) текстана иллюстрацин коьчал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ (фото), плакаташ) харжа.

Йуьхьанцарчу школехь Iаморан чаккхенгахь «Нохчийн мотт» предмет Iаморан жамIехь дешархочун кхуьур ду хIара дешаран универсальни **регулятивни** дараш.

Самоорганизац:

- жамIе кхачархьама, дешаран хьесап кхочушдарехула дарийн план хIотто;
- хьаьржинчу дарийн хьалх-тIаьхьалла (рогIалла) хIотто.

Самоконтроль:

- дешаран гIуллакхдаран кхиаман/аьтто цабаларан бахьанаш къасто;
- къамелан а, нийсайаздаран а гIалаташ иэшорхьама, шен дешаран дараш нисдан;
- меттан дакъойх пайдаэцархьама, къасторхьама, характеристика йархьама хIоттийнчу дешаран (Iаморан) хьесапца гIуллакхдаран жамI цхьаьнадало;
 - маттехула йолчу коьчалца болх беш дина гIалат схьалаха, нийсайаздаран(орфографин) а, пунктуацин а гIалат схьалаха (каро);
 - однокласникийн гIуллакхдаран а, шен гIуллакхдаран а жамIаш дуста, йалийнчу критерешца перан нийса (объективно) мах хадо.

Цхьаьна гIуллакхдар:

- хьехархочо йеллачу планированин кепан, йукъан гIулчийн а, хенийн а дIанисйаран буха тIехь, стандартни (типовой) хьолехь, йоццачу хенан а, йеххачу хенан а Iалошонаш (йукъара хьесапашкахь дакъалацар тидаме о оьцуш, индивидуальни) кепе йало;
- цхьаьна гIуллакхдаран Iалашо тIеэца, цуьнга кхачаран дараш цхьаьна хIитто: ролаш дIасайекъа, бартбан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамIаш а дийцаре дан;
 - куьйгалла дан, тIедиллинарг кхочушдан, аьллачун тIехь хила а кийча хилар гайта;
 - белхан шен дакъа жобпалица кхочушдан;
 - йукъарчу жамIехь ша лаьцначу декъан мах хадо;
 - йеллачу (схьакховдийнчу) кепашна тIе а тевжаш, цхьаьна ден проектан тIедахкарш кхочушдан.

Предметан жамIаш

1-4 классашкахь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморо аьтто бо:

- адамийн тIекеренан коьртачу гIирсах санна нохчийн маттах кхета, нохчийн мотт нохчийн халкъан синъоьздангаллин коьрта мехалла санна тIеэца;
- халкъан ламасташ а, культура а карайерзорехь а, чIагIйарехь а нохчийн меттан маьIнах кхета;
- ненан мотт бовзаран шовкъ а, и Iамо лаам а гайта;
- Россин Федерацин меттан а, культурин а цхьааллин а, тайп-тайпаналлин а шортенах, Россин халкъийн кхечу меттанашна йукъахь нохчийн меттан меттигах а йуьхьанцара кхетамаш кхолла;
- нохчийн меттан фонетикех, лексикех, грамматикех, орфографех, пунктуацех йуьхьанцара хаамаш кхолла;
- къамелан гIуллакхдарехь карадерзийнчу хаарех пайдаэца хаар кхолла, къамелехь Iамийнчу лексикех пайдаэца, карайерзийнчу лексикех а, маттах долчу хаарех а пайда а оьцуш, барта аларш хIитто;
- къамелан этикетехула Iамийнчу кепех пайда а оьцуш, къамелан тIекеренехь дакъалаца;
- нохчийн маттахь къамелан гIуллакхдаран массо а тайпанаш (ладогIар, къамел дар, йешар, йоза) вовшахтаха а, кхио а, билгалйинчу темехула даккхий доцу дийцарш хIитто хаар кхолла.

Классашкахула предметан жамIаш

1 класс

Дешархо Йемар ву:

- дош а, предложени а йовза (къасто); предложешкара дешнаш схъакъасто;
- суъртийн а, схемийн а Гюьнца къамел маЪнин дакъошка (предложенешка) декъа;
- къамелехь нохчийн меттан гИллакхе дешнех пайдаэца (маршалла хаттар– Гуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иудика йар – Иудика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...).
- нохчийн алфавитан оърсийн алфавитаца йолу башхалла къасто;
- мукъа а, мукъаза а абзнаш довза (къасто);
- зевне а, къора а мукъазнаш довза (къасто);
- «аз» а, «элп» а кхетамаш бовза (къасто);
- цхъана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хИттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*;
- *ккх, тт, лл, и.д.кх.* шала мукъазнаш деха цхъа аз санна схъаала;
- схемаина тЕ а тевжаш, къамелан абзнашна характеристика йан;
- Тамош долу нохчийн меттан абзнаш оърсийн меттан абзнашца дуста (соотнести);
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто); дешнаш дешдакъошка декъа (атта дешнаш: мукъазчеран цхъаьнакхетарш доцу дешнаш);
- нохчийн абатан (алфавитан) элпийн цЕраш нийса йаха; нохчийн абатан (алфавитан) элпийн роГаллах долчу хаарех, кЕззигчу дешнийн къепйоза нисдеш, пайдаэца;
- талхор доцучу цЕна къаьстачу хотIаца даккхий а, моГанан а элпаш, элпийн, дешнийн цхъаьнатохарш йаздан;
- Тамийнчу нийсайаздаран бакьонех пайдаэца: нохчийн меттан шатайпанчу элпийн (*аб, ов, уь, юь, яь, гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I*) йаздар. *ц, ь, ы, ф, ё, е* элпашца долчу дешнийн йаздар;
- *е, ё, ю, я, й* элпийн гуллакх (функциш) къастор;
- предложенехь дешнийн къаьстина йаздар; предложенин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хъаьркаш; предложенин йуьххьехь а, долахь цЕрашкахь (цЕрашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цЕрашкахь) а доккха элп; дош дешдакъошца (атта меттигаш: кху кепарчу дешдакъойх лаьтта дешнаш «мукъаза + мукъа») сехьадаккхар;
- дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схъайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- элпийн боцу графикаин гИрсийн гуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хъаьркан;
- Тамийнчу бакьонашна долу гIалаташ, опискаш каро (схъалаха) а, нисйан а;
- йешначу текстах кхета;
- интонаци (иэшар) а, предложенин чаккхенгара сацаран хъаьркашца йоГу соцунгIаш а ларйеш, йоца тексташ хозуьйтуш а, дагахь а йеша (кхета а кхеташ);
- текстехь, маЪна нисдан оьшу дешнаш схъалаха;
- дешнийн кепийн гуламах предложени хIотто;
- кеп йохийна предложенеш меттахIитто;
- предложенин схемаш йеша, предложени а, цуьнан схема а йуста (соотнести), схемица а, билгалдинчу дешнашца а предложенеш хИтто;
- сюжетан суьрташкахула а, тергамашкахула а барта 3-5 предложенех лаьтта текст хIотто;

- нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тӀеэцна дешнаш довза;
- дешаран хьесапаш кхочушдеш, Iамийнчу кхетамех пайдаэца.

2 класс

Дешархо Iемар ву:

- тӀекеренан коьрта гIирс санна, мотт тӀеэца;
- тергамах а, анализах а мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто) (мукъазчеран цхьаьнакхетарш долчу дешнашкахь а цхьаьна); дош дешдакъошка декъа;
 - е, ё, ю, я элпийн гIуллакх тидаме а оьцуш, аьзнийн а, элпийн а хIоттаман цхьаьнабар къасто;
 - цхьанаораман дешнаш лаха (каро);
 - дашехь орам билгалбаккха (атта меттигаш);
 - текстехь дукха маьIнийн дешнех пайдаэцна меттигаш гучуйаха а, церан маьIнех кхета а, дешаран дошамашкахула маьIна нисдан а; синонимех а, антонимех (кхетамийн цIераш а ца йохуш) пайдаэцна меттигаш гучуйаха;
 - долахь а, йукъара а цIердешнаш боху кхетамаш къасто (определять);
 - «мила?», «хIун?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
 - «хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
 - «муха?», «хьенан?», «стенан?» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
 - Iаларан Iалашоне, эмоцин иэшаре хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
 - Iамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца, царна йукъахь: адамийн цIерашкахь, дайн цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь доккха элп; дештIаьхенийн цIердешнашца къаьстина йазйар;
 - дешнаш а, предложенеш а, 45 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
 - Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, дешнаш, предложенеш, 40 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
 - опискаш, Iамийнчу бакъонашна долу гIалаташ схьалаха а, нисдан а;
 - Iаматан дошамех пайдаэца;
 - нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (эшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн бух тIехь 2-4 предложени) хIитто;
 - суьртан репродукцихула барта дийцар хIотто;
 - йешначун (хезначун) буха тIехь барта а, йозанан кепахь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамIийн кеп кхолла;
 - хаттаршца царна йукъара маьIнийн уьйр а къастош, дешнех предложенеш хIитто;
 - декъалдарийн билгалдинчу масалийн анализ дIаьхьарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йан, текстийн-декъалдарийн хIоттаман анализ йан;
 - текстан тема билгалйаккха а, текстана цуьнан тема гойту цIе тилла а;
 - уьйр йоцчу предложенех, текстан дакъойх текст хIотто;
 - хаттаршна тIе а тевжаш, 30-45 дешнийн барамехь дийцаран текстан ма-йарра схьайийцар дIайаздан;
 - шен дешнашца Iамийнчу кхетамийн маьIнех кхето; Iамийнчу кхетамех пайдаэца.

3 класс

Дешархо Iемар ву:

- къоман тӀекеренан мотт санна нохчийн меттан маьIнах кхето;

- лингвистикин экспериментах мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- билгалйинчу параметрашца дашехъ а, дашехъ доцуш а абзнийн характеристика йан, дустар кхочушдан, классификаци йан.
 - дешан абзнийн-элпийн анализ йан (транскрипци ца йеш);
 - цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а къасто; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а къасто;
 - билггал къасталучу морфемашца долчу дешнашкахъ чаккхе, орам, дешхълхе, суффикс схъалаха (каро);
 - синонимех а, антонимех а пайдаэчна меттигаш гучуйаха; тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнашна синонимаш а, антонимаш а йало;
 - нийсачу а, тЕдеанчу а маЪнехъ далийна дешнаш (атта дешнаш) довза;
 - текстехъ дешан маЪна къасто;
 - къамелехъ а, йозанехъ а -р, -хо, -ча суффиксашца долчу дешнех пайдаэца;
 - хъастаран-жимдаран суффиксийн гЪоьнца дешнаш кхолла (цIа-цIелиг, кема-кемалг...);
 - цIердешнаш довза; цIердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахъ, дожар;
 - билгалдешнаш довза; билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахъ, дожар;
 - лааме а, лаамаза а билгалдешнаш къасто;
 - цхъллин йа дукхаллин терахъан бен кеп йоцу цIердешнаш къасто (довза);
 - хандешнаш довза; «хIун дан?» бохучу хаттарна жоп лун хандешнаш къасто; хандешнийн хан билгалйаккха;
 - йаххыйн цIерметдешнаш (йуъхъанцарчу кепехъ) довза; йаххыйн цIерметдешнех, текстехъ ца оьшу йух-йуха аларш дIадахархъама, пайдаэца;
 - дештIаъхъенаш а, дешхълхенаш а къасто;
 - аларан Iалашоне а, эмоцин иэшаре а хъаьжжина, предложенин тайпа къасто;
 - предложенин коьрта а, коьртаза (тайпанашка а ца йоькъуш) меженаш лаха;
 - йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
 - дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазйан;
 - Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан;
 - опискаш а, Iамийнчу бакъонашна долу гIалаташ а лаха, нисдан;
 - тайп-тайпанчу тайпанийн текстех кхета, текстехъ балийна (белла) хаам схъалаха;
 - бешначу (хезначу) хааман буха тIехъ барта а, йозанехъ а (1-2 предложени) цхълхечу жамIийн кеп кхолла;
 - нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (иэшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн буха тIехъ 3-5 предложенех) хIитто; къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар, бехк цабиллар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ (2-4 предложени) кхолла;
 - текстехъ предложенийн уьр къасто (а хуттурган гЪоьнца);
 - текстехъ коьрта дешнаш къасто;
 - текстан тема а, текстан коьрта ойла а билгалйаккха;
 - текстан дакъош (абзацаш) билгалдаха а, коьртачу дешнийн йа предложенийн гЪоьнца церан маЪнийн чулацам гайта а;
 - текстан план хIотто, цунна тIоьхула текст кхолла а, текст нисйан а;
 - йеллачу, массара цхъаьна йа ша хIоттийнчу планаца ма-дарра схъадийцар дIайаздан;

- шен дешнашца Іамийнчу кхетамийн маЫнех кхето; Іамийнчу кхетамех пайдаэца;
- дошаман Ѓоьнца дешан маЫна нисдан;
- мини-таллам дІабахьа, проектан Ѓуллакхдарехь дакьалаца.

4 класс

Дешархо Іемар ву:

- Россин Федерацин махкахь меттан а, культурин а тайп-тайпаналлех кхета, мотт халкъан син-оьздангаллин коьртачу мехаллех цхьаь хилар тІеэца;
- тІекеренан коьртачу Ѓирсах санна, меттан маЫнах кхета; Нохчийн республикин пачхьалкхан а, къоман тІекеренан а мотт санна, нохчийн меттан меттигах кхета;
- нийса барта а, йозанан а къамел адаман оьздангаллин йукьара гайтам санна тІеэца;
- деллачу дешнашна синонимаш йало; деллачу дешнашна антонимаш йало;
- къамелехь маЫна нисдан оьшу дешнаш гучудаха, контекстехула дешан маЫна къасто;
- атта схьакъасталучу морфемашца долчу дешнийн хІоттамехула таллам бан; дешан хІоттаман схема хІотто; дешан хІоттам йеллачу схемица цхьаьнабало;
- карайерзийнчу грамматикин билгалонийн комплексца (Іамийнчун барамехь), дош билгалчу къамелан декъан хилар къасто;
- цІердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: легар, класс, терахь, дожар;
- билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: терахь, дожар, кеп (*лааме, лаамаза*);
- билгалдешнаш дожарца лего;
- терахьдешнаш довза а, царах пайдаэца а, масаллин а, роЃаллин а терахьдешнаш къасто;
- хандешан билгалза кеп къасто (схьалаха); хандешан хан къасто;
- йуьхьан цІерметдешан йуьхьанцарчу кепан грамматикин билгалонаш къасто: йуьхь, терахь; йаххийн цІерметдешнех, текстехь ца оьшу йух-йуха аларш дІадахархьама, пайдаэца;
- дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени къасто (йовза);
- аларан Іалашоне а, эмоцин иэшаре а хьаьжжина а, предложенийн классификаци йан;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш йовза; цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хІитто; цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенех къамелехь пайдаэца;
- цхьалхе йаьржина предложенеш а, шина цхьалхечу предложенех лаьтта чолхе предложенеш а дІасакъасто; цхьалхечу предложенина синтаксисан таллам бан;
- Іамийнчу нийсайаздаран бакьонех пайдаэца, царна йукьахь: долахь цІерашкахь доккха элп; йукьарчу цІерашкахь а, кхечу къамелан дакьошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпаш; тІеэчначу (йукьарчу) дешнашкахь а, кхечу къамелан дакьошкахь а *я, ю, е (ё)* элпаш; долахь цІерашкахь *я, яь, ю, юь, е (ё)*, тІеэчначу (долахь цІерашкахь) *я, ю, е (ё)* элпаш; мукьаза элпаш (*къ, кІ, кх, гІ и т.д.*); *-эв, -аьв, -ев* йаздаран бакьонаш; оьрсийн маттера а, оьрсийн маттехула а тІеэчначу дешнашкахь *ц, ь, ы, ф* элпаш йаздар; мукьа аьзнаш [*и*], [*уь*] деха хилар гойтуш, *й* элп йаздар; йеха а, йоца дифтонгаш *иэ, уо*; чаккхенгахь *-г, -к* элпаш долчу цІердешнашкахь *а* и *и* элпаш; дешан чаккхенгахь шала мукьаза элпаш; нохчийн меттан шалха мукьаза элпаш; дешан чаккхенгахь *н*; цІердешнашца а, йаххийн цІерметдешнашца а дештІаьхьенийн къаьстина йазйар; *ца, ма* дакьалгийн хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ь, ь* долчу дешнийн сехьадаккхар; шала мукьазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; шалхачу мукьазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; дукхаллин терахьан цІердешнийн чаккхенаш; дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а (*ца, ма, а*) йазйар; *а* хуттурго а, хуттургаш йоцуш а цхьаьнатоьхначу цхьанатайпанара меженашца йолчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш; шина цхьалхечу предложенех лаьттачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш;

- 80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазйан;
- Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан;
- опискаш, Iамийнчу бакъонашна орфографин а, пунктуацин а гIалаташ схъалаха а, нисдан а;
- тIекеренан хьолах кхета (муьлхачу Iалашонца, хъаьнца, мичахь хуьлуш йу тIекере); тIекеренан хьолахь нийса (адекватни) меттан гIирсаш харжа;
- нийса интонаци, къамелан зIе хиларан норманаш, орфоэпин норманаш ларйеш, барта диалоган а, монологан а аларш (4-6 предложени) хIитто;
- барта а, йозанан кепахь (йозанан тIекеренан билгалчу хьолана лерина (кехаташ, декъалваран открыткаш, дIакхайкхорш (объявленеш), и.д.кх.) а, йаккхий йоцу тексташ (3-5 предложенех) кхолла;
- текстан тема а, коьрта ойла а къасто; темина йа коьртачу ойланна тIе а тевжаш, текстана ша цIе тилла;
- предложенийн а, текстан дакъойн а къеп нисйан;
- йеллачу тексташна план хIотто;
- текст ма-йарра схъайийцар кхочушдан (барта а, йозанан кепахь а);
- текст хоржуш (йукъ-йукъара) схъайийцар кхочушдан (барта);
- билгалйинчу теманашца сочиненеш йазйан (хьалххе кечам биначул тIаьхьа);
- довзийтаран, талламан йешар, хаам лахар кхочушдан; бешначу (хезначу) хааман буха тIехь барта а, йозанан кепехь а цхьалхечу жамIийн кепаш йало; текстехь йолчу хааман интерпретаци йан а, жамIаш дан а;
- шен дешнашца Iамийнчу кхетамийн маьIна даста; Iамийнчу кхетамех пайдаэца;
- дошаман (кехатан а, электронан а носитель тIехь) гIюьнца, тIаьхьа хьожучу чуваларан хьелашкахь Интернет чохь дешан маьIна нисдан.

Тематикин планировани

Белхан программа хЮттош, тематикин планированехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методикин коьчалш ларалуш йолчу ЭОР-х пайдацаран таронаш.

1 класс (99 сахьт)

№ п/п	Дакъя	Чулацам	Iамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гIуллакхаран характеристика
Йоза-дешар Iамор – 55 с.			
1.	Къамел кхиор (10 сахьт¹)	Гайтаме-васте моделин гIоьнца къамелах болу йуьхьанцара кхетам. Къамел суьртийн а, схемийн а гIоьнца мабIнийн дакъошка (предложенешка) декъар. Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуйтуш ша йоьшуш а, ладугIуш а текстах кхетар. ХIума а, цуьнан цIе йоккху дош а. (Мила?), (хIун?) бохучу хаттаршна жобпаш лун дешнаш. ХIуманийн дараш гойту дешнаш. Дашах а, предложенех а йукъара кхетам. Iаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хIоттор. Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хIиттор. Къамелан гIиллакхаш. Нохчийн меттан гIиллакхе дешнаш (маршалла хаттар– <i>Иуьре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йар – Иодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла!</i>	Хьехархочун къамел тIеэцар. Къамелан аьзнаш довзар. Аьзнаш, дешнаш, цхьалхе предложенеш йухаалар (хьехархочунна тIаьххье). Хьалх-тIаьхьалла нийса йолчу сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тIехь гайтинчу хиламийн анализ, сюжет иййцаре йар, суьрташна тIе а тевжаш, барта дийцар хIоттор. Хьалх-тIаьхьалла нийса йоцчу (талхийна йолчу) сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тIехь гайтинчу хиламийн анализ, хиламийн хьалх-тIаьхьалла нисйар, хиламийн хьалх-тIаьхьалла нисйинчу сюжетан суьрташна тIехула барта дийцар хIоттор. ХIума а, цуьнан цIе йоккхуш долу дош а довзар. Мила? ХIун? бохучу хатаршна жоп луш долу дешнаш довзар. Ши хIума йа дуккха а йолу хIуманаш а, церан цIе йоккху дешнаш а довзар. ХIуманаш а, дараш а довзар а, цаьрца догIу дешнаш цхьаьнадалор (соотнесение) а. ХIуманийн а, церан цIераш йохучу дешнийн а тобанаш йар. Тобанаш йаран билгало къастор, тобанера совнаха элемент (хIума йа дош) дIайаккхар. Графикин хаамца болх бар.

¹ Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано для обеспечения возможности реализации дифференциации содержания с учётом уровня готовности первоклассников

		Хаттаран предложенин интонаци (йиш). Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тӀеэцна дешнаш довзар.	Дош а, предложени а йовзар. Тексте ладогӀар, ладугӀучу хенахь текстах кхетар. Билгалйинчу схемица предложенеш хӀиттор (барта). 2-3 предложенех йолу текст хӀоттор (барта). Хьехархочун хаттаршна жьопаш далар. Билгалйинчу моделаца диалогаш хӀиттор. Дийцаран кепехь даккхий доцу дийцарш хӀиторехь цхьаьна болх бар (масала, школера дахарх лаьцна дийцар, и.д.кх.). Ша бен болх: тӀетовжаран дешнашца доцца дийцар хӀотор. Этикетан кепех (<i>Йуьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Иодика йойла! Дела реза хуьлда! Баркалла! и.д.кх.</i>) пайда а оьцуш, дешаран диалог хӀоттор. Хаттаран предложенех пайдаэцар: <i>ХӀара хӀун ю? Иза мила ву?</i> Нохчийн къамелан этикетан кепех тайп-тайпанчу теманашкахула дешаран процесехь а, классал арахьарчу меропрятешкахь а пайдаэцар. Хаттаран иэшар лар а йеш, хаттаран предложенеш йалор. Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь оьрсийн маттера тӀеэцна дешнаш довзар.
2.	Дош а, предложени а (4 сахьт)	Дешан маьӀнин тергам. Гергара а, дуьхьалара а маьӀна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гӀуллакх а. Къамелехь хӀуманаш, хӀуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар. Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а. ХӀума (объект) йовзар санна дош тӀеэцар. Дешан маьӀнина тӀехь тергам. Дош а, цо билгалйо хӀума а йовзар (къастар). Дош а, предложени а йовзар. Предложеница болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-	Хьехархочо/дешархоша йоьшу говзар (дийцар) хазарца тӀеэцар. Дешдакьошца, тӀаьхьа (хӀораннан амалца йогӀучу йешаран чехкаллица) дийнна дешнашца а, шера йешар. Дешнаш дешдакьошка декьар, дешнашкахь дешдакьойн барам къастор. Дашехь аьзнийн хьалх-тӀаьхьалла къастор. Текстера аларехула а, йешаран техникехула а хала долу дешнаш дешар. Текстан анализ: йешначу текстехула хӀиттийнчу хаттаршна жьопаш далар, текстехь оьшу хаам схьакарор. Говзаран чулацам цӀарца бустар (соотнесение).

		тӀаьхьалла (рогӀалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонација) предложенеш дӀайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенийн барам билгалбар. Диалог. 1-на тӀера 10-на тӀекхаччалц дагардар.	Шен жьопаш однокласникийн жьопашца дустар, йешначу говзаран хьокъехь шен а, кхечуьнан а аларан мах хадор. Иллюстраци а, говзаран чулацам а дуьх-дуьхьал хӀоттор. Цхьаьна бен болх: билгалдинчу дашца предложени йалор. Ловзаран кепехь шардар «Лайн мижарг»: цхьацца дош тӀе а тухуш (по цепочке), предложенеш йаржор. Ловзар «Дийна дешнаш» (дешархоша предложенера дешнийн роль ловзайо, предложенехь дешнийн меттиг хуьйцу, нисделларг дӀадоьшу). Предложенин модель хӀоттор: предложенехь маса дош ду къастор а, хӀора дош асанца (полоской) билгалдар а. Ша бен болх: предложенехь маса дош ду къастор а, дешнаш асанашца билгалдар а. Предложенин моделаца болх: моделан хийцаре хьаьжжина, предложени хийцар. Ловзаран кепехь шардар «Моделехула предложени кхолла». Ловзар «Предложенехь гӀалат нисде» (грамматикин а, маьӀнин а гӀалаташ долу предложенеш нисйар). Дешаран диалог «ХӀун дан мега хӀуманах а, ткьа иштта оцу хӀуманан цӀе йоккхучу дашах а?», диалогехь дакъалацаро гӀо до хьалхарчу классан дешархошна дош а, цу дашо билгалйо хӀума а йовза буьйлабала. Барта а, йозанехь а цхьанна тӀера иттана тӀе кхаччалц дагардар. Тобанехь болх: Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь оьрсийн маттера тӀеэцна дешнаш довзар.
3.	Фонетика (12 сахьт)	Къамелан аьзнаш. Дешан аьзнийн хӀоттаман а, цуьнан маьӀнийн а цхьаалла. Дашехь долчу аьзнийн хьалх-тӀаьхьалла а, аьзнийн барам а къастор. Схемина тӀе а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Нохчийн меттан	Схемина тӀе а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Аьзнийн а, элпийн а бараман базар (соотношение). Аларе а, декаре а хьаьжжина, нохчийн меттан мукъачу, мукъазчу аьзнийн артикуляци. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн характеристика.

		аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар. «К» элпаца билгалде аьзнаш. Цхьана йа масех озаца къабсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хИттор: <i>лом, лам, кхор, кор, лу, ло</i>. Дешан аьзнийн анализ, аьзнийн моделащца болх бар: дешан аьзнийн хЮттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догЮ дешнаш далор. Мукъа, мукъаза аьзнаш а, зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар (къастар). Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш: <i>кх, къ, кI, аь, оь, уь, юь, яь, хь, гI, пI, тI, хI, цI, чI, I</i>. Дешдакъа аларан уггаре жима дакъа санна. Дешнаш дешдакъошка декъар. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошца дешар. Нохчийн меттан аьзнаш. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.	Мукъа а, мукъаза а аьзнаш билгалден элпийн башхалла (различие). Дешнийн аларехь аьзнаш билгалдар. Хьалхарчу/ГIаьхьарчу озаца дешнийн классификаци йар. Таблица тIе а тевжаш, билгалдинчу аьзнийн характеристика йар. Цхьана озаца къабсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хИттор. Билгалдинчу озаца дош харжар. Iамош долу нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар. Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар. Ша-тайпа мукъазчу <i>кх, къ, кI, аь, оь, уь, юь, яь, хь, гI, пI, тI, хI, цI, чI, I</i> аьзнийн алар. Долахьчу цIерашкахь аьзнийн а, элпийн а бараман богIуш хилар. Шимма цхьаьна болх беш, алфавитан къепехь элпаш дIанисдар. Нохчийн меттан алфавитан оьрсийн алфавитах къастар. Ловзаран кепехь шардар: «Суна тIаьхьара ала» (аьзнашка ладоГIар а, карладахар а). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш довзар (къастор). Дешан модель хЮттор. Моделаца болх: дашехь аз билгалдечу метте хьаьжжина, оьшу модель харжар (дешан йуьххьехь, йуккъехь, чаккхенгахь: <i>урс, бурч, зу, москал, лами, тIадам.</i>). Шардар: билгалдинчу озаца дешнаш харжар. Дешан аьзнийн анализ кхочушйар. Цхьаьна бен болх: хьалхарчу озе хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Дешаран диалог: «Стенца къабста аларехь мукъа аьзнаш мукъазчу аьзнех?», диалогехь дакъалацаран жамI санна:

			дуьхьало йолуш/йоцуш долу мукъа а, мукъаза а аьзнаш довзар. Шимма цхьаьна бен болх: озан хЮттаман моделах йустар (цхьатералла, башхаллаш). Дешнаш дешдакьошца алар. Дош дешдакьошца декъар. Дешдакьойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар. Тобанашкахь болх: дашехь дешдакьойн бараме хьаьжжина, дешнаш вовшахтохар. Дашехь маса дешдакъа ду билгалдоккхуш, тЕчIагIдар а далош, комментарешца шардар кхочушдар. Шимма цхьаьна бен болх: дешдакьойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар.
4.	Графика («Дешар» декъаца цхьаьна Iамош йу)	Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хьаьрк санна. Доккха а, могIанан а элп. Нохчийн меттан элпаш. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар. Нохчийн графикайн дешдакьойн принцип. Нохчийн меттан шина хьаьркаца билгалдо шатайпа мукъа (<i>аь, уь, оь</i>) а, мукъаза (<i>гI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI</i>) а аьзнаш. Нохчийн меттан элп I. Дешнийн аьзнийн-элпийн анализ. <i>Е, ё, ю, я, й</i> элпийн гIуллакх. Адамийн фамилешкахь а, цIерашкахь а, дийнатийн а, гIалийн, йартийн, урамийн цIерашкахь а доккха элп <i>е, ё, я, яь, ю, юь</i> йаздар. Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-тIаьхьалла. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, могIанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.	Алфавитан къепехь дешнаш билгалдахар. Iамийнчу элпашца долу дешнаш дешар. Шардар: «Аз элпаца билгалде». Билгалдинчу озаца долу дешнаш харжар. Йазден а, тайп-тайпана аьзнаш билгалден а элпийн тоба йар. Шалхачу элпашца долу дешнаш дIайаздар. Аьзнаш аларна а, довзарна а тIехь массара цхьаьна бен болх. Нохчийн алфавитан элпаш бIаьран (визуальное) довзийтар. Даккхийчу а, кегийчу а элпийн дифференциаци. Йаздина элп хьехархочо йеллачу кепача догIуш хилар билгалдар. Ловзаран процессехь элпаш довзар. Тобанашкахь болх: шалхачу элпашца долу дешнаш тобанашка дерзор (<i>аь, оь, гI, чI, къ...</i>). Ша бен болх: алфавитан рогаIаллехь дешнаш дIайаздар. Алфавитах, нохчийн алфавитан элпийн рогаIаллех долчу хаарех а лаяцна хьехархочун дийцар. Ловзаран кепехь шардар: «Алфавит кхидIа дIахьо (йийца)». Шимма цхьаьна бен болх: дешнаш алфавитан къепе далорехь

			гГалаташ къастор.
5.	Йешар (29 сахът)	Дешдакъошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хъаьжжина). Дешдакъошца шера а, индивидуальни темпаца йогГучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хъаьркашца йогГучу соцунГашца а, интонацица (иэшарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхъаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ йешар. Йаккхий йоцчу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хъехархочун хаттаршна гТетевжаш а, шеггара а текст схъайийцар. Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дАйойшуш йазйарехъ а, схъайазйарехъ а ша шен таллам (самоконтроль) баран гГирс санна.	Дешдакъош, дешнаш, предложенеш йешаран говзалла кхиор. Дешнаш (схъа)аларан процессехъ аьзнаш къастор. Хъехархочо билгайаьккхина дашехъ аз билгалдаран иэшаран кеп йухаметтахЮттор. Шардар: дешна дешдакъа, шен цАарехъ и дешдакъа долчу суьртаца цхъаьнадалор. Шардар: билгалдинчу элпашца дешдакъош кхоллар: <i>а, аь, оь, у, уь...</i> Шимма цхъаьна бен болх: мукъазчу элпаца керла дешдакъош кхолла: <i>кх, къ, хI, чI...</i> Билгалдина дешдакъош цхъатеррачу дешдекъаца гДедуза, масала: <i>...ми (лами), ...маз (ламаз), ...зар (лазар), и.дI.кх.</i> гТедожоран, хаттаран, дийцаран, айдаран иэшарца предложенеш алар. Ловзаран кепехъ шардар: «Чекхийаккха предложени», предложенин коьртачу ойланна гГе а тевжаш, йешна чекхийахаза йолу предложенеш чекхийаха хаар шардар. Йешаран шина тайпанан мехалаллах хъехархочун дийцар: нийсайаздаран а, нийсааларан (орфоэпин) а; оцу шина тайпанан йешаран Галашонех а. Йаздина ма-дарра (нийсайаздаран йешар) дешнаш алар.
6.	Йоза (29 сахът)	Йоза Гамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахъ, ларбан оьшу уьнахцЮналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пЕлгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргГат куьг лелор а кхиор. Тетрадь гТехъ кехатан агЮнан шортонехъ а, классан уьнан шортонехъ а ориентаци йан хаар кхиор.	Йозанехъ уьнахцЮналлин бакъонаш ларйар. Даккхий, кегий элпаш, элпийн цхъаьнакхетарш, дешдакъош, дешнаш йаздаран говзалла кхиор. Йозанан доккха а, жима а элп диллар карадерзор. Элпийн боцчу графикин гГирсийн гГуллакхах кхетар – дешнашна йукъахъ кАйдарг, сехъадаккхаран хъаьрк. Предложениян йуьххъехъ а, долахъ цДераш йазйарехъ а доккхачу элпах нийса пайдаэцар.

		Йозанан даккхий а, моголанан а элпаш дйаздар карадерзор. Цена а, кьаьсташ долчу а хотгаца йаздар. Дядоьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар. Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалхатгаьхьалла а. Элпийн боцу графикин гирсийн гуллакхах кхетар: дешнашна йукьарчу кйайдарган, сехьадаккхаран хьаркан.	Зорбанан а, йозанан а тексташ тгера дешнаш а, йаккхий йоцу предложенеш а схьайазйар. Йазйинчу предложенийн нийса кечйаран мах хадор (предложенин йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь тгадам). Дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукьахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош); Нийсайаздар аларца ца кьаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дйазйан (йукьахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош); Ловзар: Элпаш стенах лаьтташ ду? Элпийн модель хлоттор (кехат, картон, пластилин) Шардар: Элп нийса ала (<i>к, кь, кI, кх...</i>). Ловзаран кепехь шардар «Элпана хгун хилла?»: кеп талхийнчу элпийн анализ йар, теоьшу элементаш билгалйар. Практикин болх: элпан дйаздар нийса хилар таллар, шен элпаш йеллачу кепача дустар. Шардар: шина-кхаа дашах лаьташ йолу предложенеш олуш дйазйар, масала: <i>Лала илли ала. Нана хи мала.</i> Шимма цхьаьна бен болх: зорбанан а, йозанан а шрифтаца йаздина долу цхьа дешнаш вовшашца дустар. Шардар: зорбанан кепехь йаздина дешнаш йозанан кепехь дйаздар.
7.	Орфографи а, пунктуаци а («Йоза» декъаца цхьаьна Iамош йу)	Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш кьаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цгерашкахь а (адамийн цгерашкахь, дийнатийн, гIалийн, йартийн, урамийн а цгерашкахь) а доккха элп йаздар; адамийн цгерашкахь, фамилешкахь, дайн цгерашкахь а <i>я, яь, ю, юь, е, ё</i> элпийн а,	Шардар: предложенин йуьхь а, чаккхе а нийса кечйарца а, дешнашна йукьара кйайдаргаш ларйарца а дешнийн гуламах хлоттийна предложени дйазйар. Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех тгедоьжначу кепехь кхета а веш, комментарешца предложенеш дйазйар. Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех кхетош комментари йеш предложенеш дйазйар.

		долахьчу цѣрашкахь а, тѣэцначу дешнашкахь а <i>я, ю, е, ё</i> элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (<i>хь, кх, цI, къ, пI, ...</i>) нийсайаздар; <i>ю, ы, ф, я, ц</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу абзнийн цхьабнакхетарш доцчу дешдакъошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьабркаш.	Ловзар «Дукха хьан?»»: билгалдинчу элпана долахь цѣраш лахар (йалор) а, дIайазйар а. Практикин болх: Iамийнчу нийсайаздаран норманаш ма-бохху, текстан олуш дIайазйар.
8.	Маттах болу йукъара хаамаш (1 сахьт, кхидIа курсан массо декъехь Iамош ду)	Мотт адамийн уйр лелоран коьрта гIирс санна. Уйр лелоран Iалашонаш а, хьелаш а.	«Мотт – адамийн уйран мехала гIирс» темина хьехархочун дийцар. Мотт адамийн уйран, хаамийн, зIенийн гIирс хиларан йукъара кхетам. Тексташца, суьрташца бечу балхахула барта а, йозанан кепехь а тIекере лелор. Кхоллараллин тIедиллар: йозанан къамелах пайдаэца оьшу хьал гайтар.
9.	Фонетика (3 сахьт)	Къамелан абзнаш. Мукъа, мукъаза абзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукъаза абзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа абзнаш. Дешдакъа. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъазчу абзнийн цхьабнакхетарш доцу атта дешнаш).	Абзнийн, элпийн йукъара башхаллин сурт хIоттор. Олучу дешнашкахь абзнаш билгалдар, артикуляцина тIе тидам бохуьйтуш, абзнаш алар. Дешнийн абзнийн моделаш хIиттор. Дешан абзнийн а, элпийн а билгалдар (обозначение) дустар. Мукъачу а, мукъазчу а абзнийн къастар а, царна йукъара башхалла (разница) а. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа а, мукъаза а абзнаш дагардар. Мукъий, мукъазий абзнаш билгалден мукъачу а, мукъазчу а абзнийн а, элпийн а маьIна къастаран меттигна тIехь тергам. <i>е, ё, ю, я</i> элпийн маьIна билгалдакхар. Тѣэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (<i>ё, я, ю, ы, ф, ц</i>) алар (воспроизведение). Дош а, дешдакъа а билгалдар, царна йукъарчу башхаллех кхетор.

			Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакьойн хIоттамна тIехь тергам. Дашехь маса дешдакья ду билгалдар. Дешнаш цхьана моґанера вукху моґане сехьадахар. Дешнаш дешдакьошка декъар. Предложенехь дешнаш вовшех къаьстина (кIайдаргехула) йаздар. Долахь цIераш (адамийн цIераш, ден цIе, фамилеш, дийнатийн цIераш) доккхачу элпаца йазйан, иштта йаздарх кхето. «Нохчийн меттан абзних лаьцна вайна хIун хаьа?» темина къамел, йоза-дешар Iаморехь долу хаарш карладахар. Дешан схема хIоттор. Озана характеристика йала хаар. Оьрсийн маттехь доцчу шалхачу элпийн нийса йаздар а, абзнийн схьаалар а кхочушдар. Ловзаран кепехь шардар «Билгалдинчу озана дош даладе»: <i>(Дада, худар, бода, бад)</i>. Массо а дешнашкахь муьлха аз ду цхьаттера хезаш? Оцу озана дош даладе: дашна йуьххьехь, йуккьехь, чаккхенгахь. Шардар: йалийнчу билгалонашца абзнаш билгалдахар (барта). Шимма цхьаьна бен болх: билгалбинчу бухца абзнаш тобанашка дерзор. Дош, дешдакья билгалдар, коьртачу башхаллех (различие) кхетор. Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакьойн хIоттамна тIехь тергам. Дош сехьадаккхархьама дешдакьошка декъар. Дашехь маса дешдакья ду билгалдар.
10.	Графика (3 сахьт)	Аз а, элп а. Абзнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш. ТIеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу <i>e, ё, ю, я</i> элпаш. Адамийн цIерашкахь, фамилешкахь,	Долахь цIераш доккхачу элпаца йазйар. Долахьчу цIерех пайда а оьцуш, шимма цхьаьна предложенеш хIиттор. Дешнийн абзнийн-элпийн хIоттаман моделаш хIиттор.

		дайн цѐрашкахь а, дийнатийн цѐрашкахь а доккха элп. Нохчийн абат (алфавит): элпийн цѐраш, цѐран хьалх-тӀаьхьалла. Дешнийн къепйоза роГаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар. Элпийн боцу графикан Гирсап: дешнашна йукъара кӀайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.	Дешаран диалог «Дешнийн аьзнийн а, элпийн а хӀоттам бустар». Шардар: дашехь маса дешдакъа ду билгалдар, дош дешдакъошка декъаран бакъонах кхетор. <i>е, ё, ю, я</i> элпийн маьӀна билгалдаккхар. ТӀеэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (<i>ф, ё, ю, ы, ц</i>) цӀе йаккхар, алар. Ловзаран кепехь шардар: «Дашах лаьцна дика хьан дуьйцул дара?», шардар кхочушдарехь, аьзнаш элпашца билгалдарх; дешан аьзнийн а, элпийн а хӀоттамах барта къамелан алар хӀотто хаар карадерзадо. Ловзар-къовсадалар «Карлайаккха абат» Шимма цхьаьна бен болх: йукъахдитина мукъа а, мукъаза а элпаш йукъа а хӀиттош, дешнаш кхоллар. Предложеннин йуьххьехь а, долахь цѐрашкахь а доккхачу элпан нийсайаздар. Шардар: Дешнашкахь йукъахдитина элпаш йукъахӀиттор.
11.	Орфоэпи (курсан массо декъехь Ӏамош йу)	Аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнадараш а алар: шала мукъаза <i>ккх, тт, лл, и.д.кх.</i>	Дешнашкахь йукъахдитина элпаш хӀиттор. Шалха элпаш <i>ккх, тт, лл и.д.кх.</i> дехха, цхьа аз санна, алар. Билгалдинчу элпан меттиг алфавитехь билгалйаккхар. Шардар: предложенехь дош нийса дӀадеша, масала: Арахь <i>догла ду. Helаран догла ду.</i>
12.	Лексика а, морфологи а (6 сахьт)	Дош меттан дакъа санна (довзийтар). Дош хӀуманан, хӀуманан билгалонан, хӀуманан даран цӀе санна (довзийтар). Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).	Дешаран диалог: Муьлхачу хаттаршна жоп дала тарло дешнаша? ХӀума а, хӀуманан билгало а, дар а гойту дешнаш (<i>мила? хӀун? хӀун дина? и.д.кх.</i>) хаттаршкахула къастор. Шардар: предложенешкахь тера, дуьхьал маьӀна долу дешнаш карор а, кхин тӀе лахар а (<i>йоккха-жима, лекха-лоха</i>). Шардар: <i>мила?</i> бохучу хаттарна жоп лун, адам билгалден а, <i>хӀун?</i> бохучу хаттарна жоп лун, адам доцург билгалден а, дешнаш текстехь харжар. Шимма цхьаьна бен болх: <i>цхьаь, шигь, дуккха а</i> бохучу

			дешнашца дешнийн цхъаьнакхетарш хИттор а, къамелехь царех нийса пайдаэцар а. Тобанашкахь болх: адам билгалден а, хIуманаш билгалиен а дешнаш довзар. Шимма цхъаьна бен болх: хIуманан цIе суьртаца цхъаьнайалор (<i>кхор, Iаж...</i>); дийнатиен цIераш церан суьрташца цхъаьнайалор (<i>цициг, жIаьла...</i>), и.дI.кх. Бос билгалбен цIе а, бос (бесан сурт) а цхъаьнабалор. Шимма цхъаьна бен болх: кху тайпа «<i>хIума + хIуманан билгало</i>» дешнаш цхъаьнадалор.
13.	Синтаксис (3 сахьт)	Дешнийн цхъаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар). Предложеннин схема. Предложеннин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хИттор. Предложенехь дешнийн къепе. Предложени дIайазйаран бакьонаш. МаьIнийн хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепех йохийна предложенеш йухаметтахИттор. Цхъаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хИттор. Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цIе а.	Предложеннин схема йеша хаар. Предложени а, цуьнан схема а цхъаьнайалор. Билгалдинчу дешнашца а, схемица а предложенеш хИттор. Хаттаран, айдаран, дийцаран, тIедожоран предложенеш дифференцировать йар. Шардар: предложенеш билгалйинчу изшарца (интонаци) йешар. Шимма цхъаьна бен болх: кеп талхийна предложени нисйе (изделлачу дешнех предложени кхолла), масала: <i>дахара, тхо, хьуьнах, селхана</i>. Шимма цхъаьна бен болх: текстан дакъош къастор, церан къастор нийса хиларх кхетор. Практикин болх: кеп талхийна текст схъайазйар, предложенийн кепаш нийса йалор (йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь хьаьркаш).
14.	Орфографи а, пунктуаци а (8 сахьт)	Нийсайазйаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: предложенехь дешнаш къаьстина йаздар; предложеннин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп йаздар: адамийн цIерашкахь а, фамилешкахь а, дийнатиен цIерашкахь а; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, ден	Нийсайаздаран а, пунктуацин а бакьонаш Iамор. Цхъана могIанера вукху могIане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар. Алар цхъаь долуш, йазйар тайп-тайпана долчу дешнашна тIехь тергам, масала: <i>мотт, цIе, ча, мIара</i>. Шардар: долахь цIераш йукьахь йолу предложенеш дIайазйар.

		цѠерашкахъ, дийнатиѠ цѠерашкахъ <i>я, яь, ю, юь, е, ё</i> элпийн нийсайаздар, тѠеэцначу дешнашкахъ <i>я, ю, е, ё</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъязчу элпийн (<i>хь, хI, кх, чI и т.д.</i>) нийсайаздар; <i>и, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехъадахар; предложенин чаккхенгахъ сацаран хъаьркаш: тѠадам, хаттаран а, айдаран а хъаьркаш. Текст схъайазйаран алгоритм.	Кхоллараллин тѠедиллар: алгоритмана тѠе а тевжаш, долахъчу цѠерийн билгалбаьккхинчу барамца, «Сан доьзал» цѠе йолу доккха доцу дийцар йазде.
15.	Къамел кхиор (10 сахът)	Къамел адамашна йукъахъ тѠекере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехъ дешан маьІна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан цѠе. Шен (долахъ) текст хѠоттор. тѠекеренан хъелаш: тѠекеренан Іалашо, хъаьнца, мичахъ кхочушхуьлу тѠекере. Барта тѠекеренан хъелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хъажар, аудиозаписе ладогІар). Дешаран а, Іер-дахаран а хъелашкахъ къамелан этикетан норманаш (маршала хаттар, Іодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).	Іаматан элементаш йовзар (форзац, шмуцтитул, чулацам, билламаш, дошам-йуххедиллар). Адамийн дахарехъ меттан а, къамелан а маьІнах, кхечу халкъийн меттанийн ларам беш, алар. Хъехархочун къамел хазарца тѠеэцар. Къамелан гІуллакхдаран коьрта тайпанаш билгалдар: <i>ладогІар, дийцар (къамел дар), йоза, йешар.</i> Хезна текст йозанан кепехъ схъайийцар. Къамелан дакъа санна текст, текстан коьрта билгалонаш йовзийтар. Текст а, предложени а вовшихъ къастор. БІаьрсица а, хазарца а текста предложениш къастор. ХѠоттийнчу хъесапца цхъаьнайогІу барта а, йозанан а текст кхоллар. ЛадугІучу/йоьшучу текста цѠе харжар. 3-4 къаьстинчу предложенихъ текст хѠоттор. Йозанехъ предложенин кеп нийса кхочушйар (йуьххъехъ доккха элп, чаккхенгахъ тѠадам). Предложенийн схемаш хѠиттор а, кийча схемаш билгалйинчу предложенишца йустар а. Іамийна нийсайаздаран а, пунктуацин а бакъонаш йозанехъ

			ларйар. Шимма цхъаьна бен болх: «Муълха шеран хан дукхайеза хьуна?» темина диалог хІоттор. Текеренийн тайп-тайпана хьелаш гайтаран суьрташца болх (<i>маршалла хаттар, Иодика йар, баркалла алар, дехар дар</i>), хІора хьолана догІу этикетан дешнаш харжар. Нохчийн гІиллакх-оьздангаллин лексика диалог хІоттор. Ролашца ловзар «Хьеший бахкар»: ламасташца догІуш, хьеший тІезар. Шимма цхъаьна бен болх: «Цхъаьнакхетар» къамелхочуьнга могошалла, гІуллакх хаттар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) - 10 с.			

2 класс (102 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гІуллакхдаран характеристика
1.	Маттах лаьцна йукъара хаамаш (1 сахьт, кхидІа курсан массо декъехь Іамадо)	Мотт адамийн текеренан коьрта гІирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.	«Адамийн дахарехь меттан а, къамелан а маьІна» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран коьрта гІирс хиларх йукъахь жамІан кеп йалор. Шимма цхъаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Россин Федерацехь меттанийн шорталлех болу хаамаш бийцаре бар. Мотт Іаморан некъехь лаьцна диалог. Йукъахь жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.
2.	Фонетика, графика,	Аьзнийн маьІна къасторан гІуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар.	Схемина тІе а тевжаш, аьзнийн характеристика кхочушйар. Дешнашкахь элпийн а, аьзнийн а барам базар.

	орфозии (8 сахът, кхидIа курсан массо декъехъ Iамадо)	Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (<i>ав-ав, ов-ов, уь-уьй</i>) а, уьш элпашца билгалйар а (<i>ав, ов, уь, яь, юь</i>). <i>Я, яь, ю, юь, е(ё)</i> элпашца дешнаш. <i>Э, е</i> элпашца дешнаш. Деа а, доа а мукъанаш. <i>Й</i> элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (<i>гI, кI, къ, кх, пI, тI, хь, цI, чI, I</i>) а, уьш элпашца билгалйар а. <i>Ш, ь, ы, ф</i> элпашца долу дешнаш. Шеконца [<i>овв</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] хеза дешнаш нийсайаздар. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхъаьнакхетарш дерш а цхъаьна). Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар. Элпийн боцу графинин гIирсах: дешнашна йуккъехъ кIайдарг, сехъадаккхаран хъаьрк, абзац (цIен моIа), сацаран хъаьркаш (Iамийнчун барамехъ).	Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн артикуляцин башхаллаш. Аьзнийн а, аьзнийн цхъаьнакхетарийн нийса алар. Шаьш билгалдечу озан характеристикехула элпийн классификаци кхочушйар. Меттан коьчална тIехъ тергам: я, яь, ю, юь, е (ё), э, е элпашца долчу дешнийн аьзнийн-элпийн хIоттамехъ йолчу башхаллех кхетор. Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар. Шалхачу мукъазчу аьзнийн (гI, кI, къ, кх, пI, тI, хь, цI, чI, I) алар. Долахъчу а, йукъарчу а цIерашкахъ элпийн, аьзнийн барам базар, хIора нисйеллачу меттехъ элпийн, аьзнийн бараман галморзахаллех кхетор. Цхъана моIанера вукху моIане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар. Графинин гIирсех нийса пайдаэцар а, кхетор а: кIайдарг, дош сехъадаккхаран хъаьрк, абзац, предлоьженин чаккхенгахъ тIадам. Дош сехъадаккхаран бакъонах пайдаэцар.
3.	Лексика (12 сахът)	Дош декаран а, маьIнин а цхъаалла санна. Дешан лексикин маьIна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар. ЦхъанамаьIнийн а, дукхамаяьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам). Къамелехъ синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехъ тергам.	Дидактикин ловзар: «Муьлха дош ду хаал?» (суьрташкахула дешнаш довза деза). Тобанашца болх: текстехъ дешан маьIнина тIехъ тергам, текстана тIе а тевжаш, дешан маьIна билгалдар. Практикин болх: дошам тIера, хъайна хьалха ца хууш хиллачу, кхаа дешан маьIна схъайазде. Тобанашца болх: кроссворд кхочушйар. Дешнийн тайп-тайпана маьIна гойгучу суьрташца болх, масала: <i>молт, нIаьна...</i>, суьрташна тIе а тевжаш, дукхамаяьIнийн дешнийн маьIнех кхетор. Синонимийн, лексикин маьIнина а, шайх пайдаэцначу

			предложенешна а тЕе а тевжаш, маЫнийн тераллина а, башхаллина а тЕехь тергам. Шина синонимах, харжамна комментари а йеш, билгалйинчу предложенехь уггар догГург харжа хаар карадерзорна тЕехьажийна шардар. Шимма цхьаьна бен болх: текстехь синонимаш лахар. Суьрташца болх: суьртийн кепехь беллачу хаамах кхетаран а, далийнчу дешнашца – антонимашца иза цхьаьнайало хааран а хаарш кхиор. Дидактикин ловзар: «Дуьхьал маЫна долчу дешан цЕе йаккха». Шимма цхьаьна бен болх: билгалдинчу дешнашна антонимаш йалор. Практикин болх: предложенешкахь антонимаш лахар.
4.	Дешан хЮгтам (морфемика) (3 сахьт)	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (атгачу меттигашкахь).	«Гергара стаг хьанах олу?» темина дешаран диалог. «Гергара дешнаш» боху кхетам йукьабалор. Гергарчу дешнашна тЕехь тергам (тералла, башхалла). Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде». Метган коьчална а, суьрташна а тЕехь тергам: къамелехь шена зеделлачунна а, суьрташна а тЕе а тевжаш, масех гергарчу дешан маЫнаш дуьхь-дуьхьал хИттор, дешнийн маЫнашкахь терачух а, къаьстачух а хетарг алар, шен гЮьнца, дерриг гергарчу дешнийн маЫнах кхето таро лун дош гучудакхар. Дешаран диалог: «Гергарчу дешнийн йукьарчу декьах хIун ала мегар ду?» Цхьаьна бен болх: дешнашкахь коьрта дакъа билгалдар (орам).
5.	Морфологи (15 сахьт)	Къамелан дакъош. ЦЕрдош (довзийтар): йукьара маЫна, хаттарш («мила?», «хIун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукьара а, долахь а цЕрдешнаш (фамилеш, цЕраш, дайн цЕраш, дийнатиин цЕраш,	Дешаран диалог: «Вайн къамел стенах лаьтта?» «Къамелан дакъош» боху кхетам йукьабалор. Билгалдинчу дешнийн гуламна тЕехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «цЕрдош» кхетам йукьабалор.

		меттигийн цѐрaш).	Шимма цхъаьна бен болх: муьлхачу хаттаршна жоп ло хъаьжжина, цѐрдешнаш шина тобане декъар («хIун?» йа «мила?»). Адамийн цѐрaш, ден цѐрaш, фамилеш, дийнатиин цѐрaш, меттигийн цѐрaш билгалйечу цѐрдешнех лаьцна дешаран диалог. «Долахь», «йукъара» боху кхетамаш йукъабалор. Цѐрдешнийн лексикин маьIнина тIехь тергам. Шардар: билгалбинчу баххашца текстехь дешнаш лахар (масала, дешаран гIирсийн цѐрaш йоху дешнаш, Iаламан хиламийн, доьзалан декъашхойн, и.д.кх.). Дифференциаци йарехула тIедиллар: дешнийн тобанийн йукъара билгало гучуйаккхар.
		Хандош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?»), къамелехь пайдаэцар.	Билгалдинчу дешнашна тIехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «хандош» боху кхетам йукъабалор. Хандешан лексикин маьIнина тIехь тергам. Дифференциаци йарехула тIедиллар: хаттаршка хъаьжжина хандешнаш тобанашка дерзор. Практикин болх: дешнийн гуламна йукъара хандешнаш схъайаздар. Шимма цхъаьна бен болх: текстехь хандешнаш карор. Ша бен болх: предложенина хандош йукъахIаттор.
		Билгалдош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш («муха?», «хъенан?» «стенан?»), къамелехь пайдаэцар. зависимости от того, какие признаки предметов они обозначают (цвет, вкус, размер). Работа в группах: соотнесение имен прилагательных и вопросов к ним (муха? хъенан? стенан?).	Билгалдинчу дешнашна тIехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «билгалдош» боху кхетам йукъабалор. Билгалдешан лексикин маьIнина тIехь тергам. Шимма цхъаьна бен болх: муха? бохучу хаттарна жоп луш долу билгалдешнаш, хIуманан муьлха билгало (бос, чам, барам) гойту хъаьжжина, кхаа тобане дIасадекъар. Тобанашкахь болх: билгалдешнаш а, царна хIиттош долу

			хаттарш а цхъаьнадалор (муха? хьенан? стенан?). Ша бен болх: текстера билгалдешнаш схъайаздар. Дифференциаци йарехула тЕдиллар: билгалдешнийн тобанан йукъара билгало гучуйаккхар. Практикин болх: билгалдешнаш (деллачу билгалдешнашна йукъара) предложенешна йукъайаздар.
		ДештIаьхье. Уггар йаьржина дештIаьхьенаш: <i>mIe, mIera, чу, чуьра, kIel</i> , и. д. кх.	Шардар (тергам): муьлха предложени нийса хIоттийна йу? Масала, Чорпа йай тIехь йу. Чорпа йай чохь йу...? «ДештIаьхье» боху кхетам йукъабалор. «Стенна оьшу дештIаьхьенаш?» темина дешаран диалог. Кхоллараллин болх: тайп-тайпанчу дештIаьхьенех пайда а оьцуш, цхъатеррачу дешнийн гуламах предложенеш хIиттор. Ловзаран кепехь шардар: «ДештIаьхьенаш тиллайелла».
6.	Синтаксис (6 сахьт)	Предложенехь дешнийн кьепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар). Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар. Аларан Iалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложенеш. Синхаамийн изшаре (эмоцин окраске) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (изшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.	Дашна а, предложенина а тIехь тергам. «Предложенехь дешнаш вовших муха дозу?» темина дешаран диалог. Шардар: нийса хIиттийна предложенеш схъакъастор (билгалийнчарна йукъара). Дешаран диалог: «Предложенин чаккхенгахь муьлха хьарк дилла деза муха хаа деза?». Тобанашкахь болх: кеп талхийнчу текстехь предложенийн, чаккхенгахь йогIу сацаран хьаьрк хIотторца, доза къастор. Шимма цхъаьна бен болх: дешнийн билгалбаьккхинчу гуламах предложенеш хIиттор. Шимма цхъаьна бен болх: эмоцин изшаре хьаьжжина къаьсташ йолу предложенеш йустар, йогIучу изшарца предложенеш алар.
7.	Орфографи а, пунктуаци а (22 сахьт)	Предложенин йуххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп (цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш); предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш; дош цхъана могIарера вукху могIаре	Дешаран диалог: «Схъайазйарехь дарийн кьепен алгоритмах муха пайдаэца беза?» Комментарица йоза кхочушдар: йаздечу долахьчу а, йукъарчу а цIердешнашнийн дIайаздаран башхаллех кхетор.

		сехьадакхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш); Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхьама (нисдархьама), Iаматан тIерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар. Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь доккха элп: цIераш, фамилеш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш; йукъарчу цIерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ë)</i> элпийн нийсайаздар, тIеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь <i>я, ю, е (ë)</i> элпийн нийсайаздар; долахь цIерашкахь: цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь, дийнатийн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ë)</i> элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь (долахь цIерашкахь) <i>я, ю, е (ë)</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (<i>къ, кI, кх, гI, и.д.кх.</i>) нийсайаздар; шеконца [<i>оьв</i>], [<i>оьй</i>], [<i>эв</i>] хезачу дешнийн нийсайаздар (-<i>эв, -аьв, -ев</i>); <i>ц, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа <i>и, уь</i> хезачохь <i>й</i> элп йаздар; дештIаьхьенаш цIердешнашца къаьстина йазйар.	Деха <i>и, уь</i> элпашна тIаьхьа <i>й</i> элп йазйаран бакъо тIечIагIйарна шардар. Вовшеталлар. Бакъонах пайдаэцаран ша шена таллам бар. Меттан коьчална тIехь тергам: дош сехьадакхаран бакъонца доьзначу хаттарна, билгалйинчу коьчалан анализан буха тIехь жоппан кеп йалор, дешнаш сехьадахаран бакъо къастор (тайар). Таблица болх (цхьана бIогIамалгехь дешнаш дешдакъошца декъна ду, вукху бIогIамалгехь изза дешнаш сехьадахарна декъна ду): дешнаш дешдакъошка декъаран, дешнаш сехьадахаран башхаллаш дуьхь-дуьхьал хIиттор, къаьсташ долчух кхетам балар. Практикин болх: сехьадаха мегачу кепара декъарца дешнаш дIайаздар, дешнаш сехьадохуш декъарехь ша шена мах хадор кхочушдар. Дифференциаци йарехула тIедиллар: билгалбинчу буха тIехь дешнаш карор (сехьадаха ца мега дешнаш). Шимма цхьаьна бен болх: дешнаш сехьадахарна декъарехь даьхначу гIалатех кхетор. Ша шена таллам: шен кхечу предметашкара йозанан белхаш, дешнаш сехьадахаран бакъонах пайдаэцарехь хила тарло гIалаташ нисдаран Iалашонца, таллар. Практикин болх: долахь цIердешнаш йаздаран бакъонах пайда а оьцуш, предложенеш дIайазйар. Шимма цхьаьна бен болх: долахь цIердешнийн (цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш) йаздаран бакъонах тIейоьжначу кепехь пайдаэца дезачу хаттаршна жопаш далар. Кхоллараллин тIедиллар: пхеаннал кIеззиг долахь цIердош (цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш) шеца долу текст йазйар.

			Дешаран диалог: «Муха хЮтто йеза, хила тарло нийсайаздаран гАлат гучудаккхархьама, дарийн къепен план». Шимма цхьаьна бен болх: гергарчу дешнийн моГанехь гергара доцу дош гучудаккхар. Комментарица йоза кхочушдар: [оѳѳ], [оѳ], [ѳѳ] аьзнашца долчу дешнийн нийсайаздарехула Iамийнчу бакьонах пайдаэцар шардар. Нийсайаздаран тренинг: я, яь, ю, юь, е элпашца долчу йукьарчу, долахьчу цIердешнийн нийсайаздар. Суьрташца а, царна буха йаздинчу дешнашца а болх, <i>кIора-кьора, го-гоь</i>, и.д.кх. тайпанан дешнийн анализ кхочушйо. Тобанашкахь болх: билгалбаьхначу баххашца дешнийн тобанаш йар: цхьаьнадоГу йа ца доГу дешан орамехь мукьазчу аьзнийн алар а, йаздар а. Шимма цхьаьна бен болх: текстехь Iамийнчу бакьонашца доГучу дешнийн йаздаран декьехь тIечIагIдарш далор.
8.	Къамел кхиор (20 сахьт)	Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тIекеренан Iалашонашца а, хьелашца а цхьаьнабоГу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тIеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхьаьна гIуллакхдарехь шимма цхьаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукьарчу сацаме ван а хаар.	Шен дIаихьарехь дешархой тIекеренан хьолан башхаллаш билгалйаха Iема дешаран диалог: Iалашонаш, хьесапаш, декьашхойн хЮттам, меттиг, хан, коммуникацин гIирсаш. Диалоган жамIдар: тIекеренан хьолехь тIекеренан Iалашо сецор, хьаьнца, мичахь дIахьош йу тIекере мехала хиларх а, меттан гIирсаш харжар хьолан оцу башхаллех доьзна хиларх а хьехархочун хаам. Билгалйинчу масех репликех комментарешца нийсаниг барта харжар, Iалашонца а, тIекеренан хьелашца а цхьаьнабоГу меттан гIирсаш харжар бух болуш хилар тIечIагIдар. Ролашкахь ловзарш, къамел дIадахьаран хаарш карадерзорна лерина сценкаш хIиттор: дIадоло, къамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тIеберзо, и. д. кх. Кхоллараллин тIедиллар: къамел дIадоло, къамелехь дакъалаца,

		чекхдаккха, тидам шена тЕберзо, и.д.кх. оышучу хьелашкахь шен диалогаш хИттор. Къамелан этикетан норманашна тергам. Этикетан аларш шардар йукъалоцу ролашкахь ловзар. ХЮра дийнан тЕкере кхочушйарехь, шен къамелан культурин мах хадоран Иалашонца, шена тЕхь тергам. Шардар: билгалйинчу тексташкахь тЕкеренан бакъонашца, къамелан этикетан норманашца доьзна гАлаташ схьакарор, карийна гАлаташ нисдар. «Тергамхой» ролашкахь ловзар, ловзаран Иалашо йоьзна йу урокехь а, переменашкахь а барта тЕкеренан меттан а, меттан боцу а гИрсийн харжар нийса хиларан мах хадорца. Кхоллараллин тЕдиллар: диалогехь дакъалацаран бакъонашца долу плакат кхоллар (ладогIа хаар, репликаш нийса тЕэца хаар, къамелехь дакъалаца, хетарг дийца).	чекхдаккха, тидам шена тЕберзо, и.д.кх. оышучу хьелашкахь шен диалогаш хИттор. Къамелан этикетан норманашна тергам. Этикетан аларш шардар йукъалоцу ролашкахь ловзар. ХЮра дийнан тЕкере кхочушйарехь, шен къамелан культурин мах хадоран Иалашонца, шена тЕхь тергам. Шардар: билгалйинчу тексташкахь тЕкеренан бакъонашца, къамелан этикетан норманашца доьзна гАлаташ схьакарор, карийна гАлаташ нисдар. «Тергамхой» ролашкахь ловзар, ловзаран Иалашо йоьзна йу урокехь а, переменашкахь а барта тЕкеренан меттан а, меттан боцу а гИрсийн харжар нийса хиларан мах хадорца. Кхоллараллин тЕдиллар: диалогехь дакъалацаран бакъонашца долу плакат кхоллар (ладогIа хаар, репликаш нийса тЕэца хаар, къамелехь дакъалаца, хетарг дийца).
	Суьртан репродукцихула барта дийцар хЮттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хЮттор.	Суьртийн репродукцешца болх, суьртана шен эмоцин откликан анализ йар, хИттийнчу хаттаршна жопаш далар. Хаттаршна тЕ а тевжаш, суьрта тЕхула барта дийцар хЮттор. Исбаьхьаллин музеехула виртуале экскурси.	Суьртийн репродукцешца болх, суьртана шен эмоцин откликан анализ йар, хИттийнчу хаттаршна жопаш далар. Хаттаршна тЕ а тевжаш, суьрта тЕхула барта дийцар хЮттор. Исбаьхьаллин музеехула виртуале экскурси.
	Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цIе. Билгалйинчу тексташна цIе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а рогаIалла талхийна тексташ нисйар. Текстийн тайпанаш: суртхЮттор, дийцар, ойлайар, церан башхалаш (йуьхьанцара довзийтар).	Дешаран диалог «Дош, предложени, текст йустар», диалог кхочушйарехь дешан, предложенин, текстан тераниг, къаьсташ дерг гучудаккхар. Меттан коьчална тЕхь тергам: текстийн а, «текст цахиларийн» (предложенийн хьал-тIаьхьалла галйаьккхина/йукъарчу темица йоьзна йоцу масех предложенин/цхьана хЮманах лаьцна, амма ойла ца гойту масех предложени) масех масал, текстан билгалонийн йустар, гучуйахар: текстехь предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьал-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Шимма цхьаьна бен болх: текст а, предложенийн гулам а	Дешаран диалог «Дош, предложени, текст йустар», диалог кхочушйарехь дешан, предложенин, текстан тераниг, къаьсташ дерг гучудаккхар. Меттан коьчална тЕхь тергам: текстийн а, «текст цахиларийн» (предложенийн хьал-тIаьхьалла галйаьккхина/йукъарчу темица йоьзна йоцу масех предложенин/цхьана хЮманах лаьцна, амма ойла ца гойту масех предложени) масех масал, текстан билгалонийн йустар, гучуйахар: текстехь предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьал-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Шимма цхьаьна бен болх: текст а, предложенийн гулам а

		Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а. Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тӀехь цхьалха жамӀаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (изшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар. Хаттаршна тӀе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьаййцар.	къастор, шена хетарг тӀечӀагӀдар. Текстера предложенийн уьйран некъашна тӀехь тергам, текстехь предложенийн уьйран некъех шена хетарг алар. Текстехь предложенийн хьалх-тӀаьхьаллина тӀехь тергам. Ша бен болх: талхийна текст йухаметтахӀоттор – текстехь предложенийн нийса рогаӀалла къастор. Практикин болх: билгалйинчу текстийн коьртачу маӀнин кеп кхоллар. Текстан хӀоттамна тӀехь тергам, текстан хӀоттаман дакъа санна абзац йовзийтар. Цхьаьна бен болх: абзацийн хьалх-тӀаьхьаллин къепе талхийнчу текстехь абзацийн рогаӀалла къастор. Дифференциаци йарехула тӀедиллар: дийначу текстехь абзацаш къастор. Дийцаре дар: муха йоьзна йу текстан коьрта ойлахӀора абзацан чулацамца. Практикин болх: текстан коьртачу ойланан кеп йалор. Цхьаьна бен болх: текстана цӀе харжар. Тобанашкахь болх: цхьана текстана тайп-тайпана цӀераш харжар. Практикин болх: цӀеран а, текстан а йогуш хилар /йогуш цахилар къастор, шена хетарг тӀечӀагӀдар. Кхоллараллин болх: билгалйинчу цӀарца текст хӀоттор. Практикин болх: абзацийн галйаьккхина рогаӀалла йухаметтахӀоттор, нисйина текст дӀайазйар. Дешаран диалог: «Муьлха Ӏалашонаш хила мега тексташ кхоллараллехь? », текст кхолларан Ӏалашонех дешархоша шайна хетарг алар. Текст-суртхӀотторна башхаллашна тӀехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор, текстехь суртхӀоттор кхолларан гӀирсаш

			карор. Текст-дийцарна башхаллашна тІехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор. Текст-ойлайарна башхаллашна тІехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор. Тобанашкахь болх: текст-дийцарш текст-сурхІотторца йустар. Декъалбарийн далийнчу масалшна анализ йарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йар, текстийн-декъалбарийн хІоттаман анализ йар. Кхоллараллин тІедиллар: декъалваран открыткин текст кхоллар (декъалваран бахъана дешархоша шаьш хоржу). Схъайийцаран (25-35 дешан барамехь дийцаран текст) бух санна йалийнчу текстан чулацамна йукъахь анализ йар. Дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазйан. Іамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан. Текстана хІиттийнчу хаттаршна барта жобпаш далар. Хаттаршна тІе а тевжаш, текст барта схъайийцар. Хаттаршна тІе а тевжаш, текстан чулацам йозанан кепехь ма-барра схъабийцар. Схъадийцар нисдан аьтто хуьлуйту ша шена таллам бар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) – 15 сахьт			

3 класс (102 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гІуллакхдаран характеристика
1.	Нохчийн маттах болу хаамаш	Нохчийн мотт тІекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин	«Добзалехь а, йукъараллехь а нохчийн маттах пайдаэцар» темина къамел.

	(1 сахът², Iамор курсан дерриг дакъошкахь дIахьo)	эксперимент.	Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран (тIекере лелоран) коьрта гIирс хиларх йукъахь жамIан кеп йалор. Шимма цхьаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Меттан кхиаран некъех лаьцна диалог. Нохчийн мотт кхиорах а, Iалашбарах а лаьцна хаамаш бийцаре бар. Йукъахь жамIан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Iаморан некъаш.
2.	Фонетика, графика, орфоэпи (курсан массо декъехь Iамадо) (3 сахът)	Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Йеха а, йоца а дифтонгаш из, уо, уьш йазйар а. Нохчийн маттахь ть гIуллакх. ть, ь долчу дешнашкахь (айъа, тетрадь...) аьзнийн а, элпийн а хIотгаман базар. Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар. Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахь жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).	Азнийн классификаци дIайахьа ладаме билгало къастор. Шимма цхьаьна бен болх: тIаьхьабогIучу йукъахь бечу талламца аьзнийн билгалбинчу гуламна классификации йар. Тобанашкахь болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь элпийн а, аьзнийн а барам базар. Ша бен болх: билгалдина дешнаш алфавитан къепехь дIайаздар. Дифференциаци йарехула тIедиллар: алфавитан къепехь цIераш дIанисйеш кхочушдинчу тIедилларехь гIалаташ карор. Дешнийн нийса алар а, йазйар къасторхьама нийсайаздаран дошамца болх бар. Дошамашца, справочникашца алфавитах долчу хаарех боьзна болх барехула курсан массо дакъо Iаморехь практикин болх. Мукъачу аьзнийн дохаллина тIехь тергам. Ловзаран кепехь шардар: тайп-тайпанчу предложенешкахь нийса дIадеша дош
3.	Лексика (3 сахът)	Дешан лексикин маьIна. Дешан нийса а, тIедеана а маьIна (довзийтар).	Дешаран диалог: «Мичахь лаха деза цадевза дешнаш?» Дешнийн маьIнех хьехархочун дийцар. Суртийн буха тIехь дешнийн маьIнашна тIехь тергам. Дошаман статьях лаьцна хьехархочо дийцар, статьян хIотгамна

² Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано с учётом резервных уроков (10 ч.) для обеспечения возможности реализации дифференциации процесса обучения и расширения содержания с учётом образовательных потребностей и интересов обучающихся.

			тIехь тергам. Ша бен болх: Тетрадь тIе дешан (билгалдинчу дешнех хаържинчу) дошаман статья схъайазйар. Шимма цхъаьна бен болх: предложенешкахь нийсачу а, тIедеанчу а маьIнашкахь дешнаш карор.
4.	Дешан хIоттам (морфемика) (7 сахът)	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхъанаораман (гергара) дешнаш; цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахь орам къастор (аттачу дешнашкахь); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна. Цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а. Орам, дешхьалхе, суффикс – дешан маьIне дакъош. -р, - хо, -ча суффиксашца долу дешнаш. Хъастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (цIа-цIелиг, кема-кемалг,..).	Дешаран диалог: «Муха къастало дешнийн гергарло?» «Орам», «цхъанаораман дешнаш» бохучу кхетамашца болх: Iамат тIехь йалийнчу бакъонийн анализ. Ша бен болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь билгалбаьккхинчу орамца дешнаш каро. Шимма цхъаьна бен болх: гергара дешнаш харжар (лахар). (Текстехь) Гергара дешнаш лахаран Iалашонца текстан анализ. Тобанашкахь болх: билгалбинчу могIарехь совнаха дош карорна (гучудаккхарна) лерина тIедиллар кхочушдар (масала, гергарчу дешнийн тобанехь синоним). Дешан кеп хийцайаларна тIехь тергам. Шен чулацамехь цхъана дешан кепаш йолчу текстаца болх бар: дешан кепаш лахар, дешан кепаш йустар, дешан (дешан хийцало дакъа) кепашкахь къаьсташ долу дакъа гучудаккхар «Чаккхе» бохучу кхетамца болх: Iамат тIехь йалийнчу бакъонан анализ. Практикин болх: Iамат тIехь йалийнчу кепача дош хийцар, цхъана дешан кепашкахь орам схъакарор а, билгалбаккхар а. Шардар: деллачу дешнашкахь орам билгалбаккхар а. Ша бен болх: цхъа орам болу дешнаш тобанашка дерзор. Цхъанаораман дешнех а, дешнийн кепех а хъехархочун дийцар. Суффиксийн а, дешхьалхенийн а меттигах а, маьIнех а кхетор. Тобанашкахь болх: билгалйинчу кепача могIа чекхбаккхар (- хо, -р, - ча суффиксийн гIоьнца керла дешнаш кхоллар). Цхъаьна бен болх: хъастаран-жимдаран суффиксашца долу

			дешнаш довзар.
5.	Морфологи (26 сахът)	Цердош: йукъара маъІна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар. Долахъ (фамили, це, ден це, дийнатиин цѳераш, меттигийн цѳераш, говзариин, газетийн, журналийн цѳераш...) а, йукъара а цѳердешнаш. Цѳердешнийн терахъашца хийцадалар. Цхъаллин терахъан а, дукхаллин терахъан а бен кеп йоцу цѳердешнаш. Цѳердешнийн классаш. Цѳердешнийн классийн гайтамаш. Цѳердешан дожар. Цѳердешан дожар билгалдаккхар. Цѳердешнийн дожаршца а, терахъашца а хийцадалар.	Дешаран диалог «Муълха къамелан дакъош девза вайна?» Практикин болх: «Къамелан дакъош» таблица хІоттор (цѳераш, маъІна, хаттарш, масалш). Суърташца болх: диктант «Молчанка» (цхъаллин а, дукхаллин а терахъехъ цѳердешнаш дІайаздар). Цѳердешнийш классашца хийцадаларна тІехъ тергам, дина жамІаш Іамат тІехъ балийнчу хаамца дустар. Шимма цхъаьна бен болх: билгалдинчу цѳердешнийн классан гайтам билгалбаккхар. Тобанашкахъ болх: къастийнчу билгалонца (масала, класс йа терахъ) цѳердешнаш тобанашкахъ цхъаьнатохар. Дожарш довзийтар: цѳераш, хаттарш. Практикин болх: предложенешкахъ цѳердешнийн дожар билгалдаккхар. Ша бен болх: тайп-тайпанчу дожаршкахъ долчу цѳердешнашца предложенеш хІиттор.
		Билгалдош: йукъара маъІна, хаттарш (муха? хъенан? стенан? муханиг?), къамелехъ пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахъашца а, дожаршца а хийцадалар.	Лаамаза а, лааме а билгалдешнашна тІехъ тергам, бинчу тергаман жамІаш кепе далор, шен жамІаш Іамат тІехъ болчу хаамца дустар. Шимма цхъаьна бен болх: къастийнчу билгалонца (масала, лааме йа лаамаза) билгалдешнаш тобанашкахъ цхъаьнатохар. Тобанашкахъ болх: билгалдешнаш дожаршца легор. Дешаран диалог: «Дерриг билгалдешнаш хийцалой-те классашца а, терахъашца а?». Шардар: делла билгалдешнаш классашца а, терахъашца а хийцар.

		Церметдош (йукъара кхетам). Йаххийн церметдешнаш а, къамелехь царех пайдаэцар а. Текстехь цхъана дешан ца оышу йух-йуха далор д'адаккхархъама, йаххийн церметдешнех пайдаэцар.	Текстехь церметдешнийн гуллакхна т'ехь тергам. Практикин болх: текстехь йух-йуха далийна цердешнаш дог'учу йаххийн церметдешнашца хийцарехула, текст нисйар. Тобанашкахь болх: текстехь церметдешнех пайдаэцар дог'уш хилар къастор, церметдешнех пайдаэцар дика нисцадаларехула долу къамелан г'алаташ гучудахар.
		Хандош: йукъара ма'йна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йог'у хан.	Практикин болх: шеца хандешнаш хиларна текстана анализ йар. Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде (хандешан билгалзачу кепара дешнаш)». Шимма цхъаьна бен болх: хандешнаш хенашца тобанашка дерзор. Кхоллараллин болх: хандешан хан а хуьйцуш, текст хийцар.
		Дешт'аьхье (карладаккхар). Дешт'аьхьенаш т'е, чу, церан дешхьалхенех (т'е-, чу-) къастар.	Дешт'аьхьенашца а, дешхьалхенашца а йолчу предложенешна т'ехь тергам. Дешт'аьхьенийн а, дешхьалхенийн къаьсташ йолчу башхаллех жам' дар, 'амат т'ехь балийнчу хаамца иза дустар. Дешаран диалог: «Муьлхачу къамелан дакъошца доттаг'алла леладо дешт'аьхьено?» Цхъаьна бен болх: предложенешкахь (атта меттигашкахь) дешт'аьхьенаш а, дешхьалхенаш а йовзар.
		Ца, ма дакъалгаш а, церан ма'йна а.	Предложенешкахь ца, ма дакъалгашна т'ехь тергам, тергаман жам'аш кепе далор.
6.	Синтаксис (10 сахът)	Предложени. Дешнийн цхъаьнакхетар. Ма'нийн (синтаксисан) хаттарийн г'оьнца предложенехь дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар. Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш. Хуттург йоцчу а, а хуттургаца йолчу а	Комментари йарехула т'едиллар кхочушдар: предложенешкара, цхъанна т'ера вукхунна ма'нийн хаттар х'отто тарло, шишша дош схъайазде. Предложенехь дешнийн уьйрах хьехархочун дийцар. «Дешнийн цхъаьнакхетар» боху кхетам йукъабалор. Ша бен болх: ма'нийн хаттарийн г'оьнца предложенешкарчу дешнашна йукъара уьйр къастор. Аларан 'алашонехула а, эмоцин изшарехула а предложенийн кепех долу хаарш карладахарна т'ехъажийна йолу дешаран

		предложенин цхъанатайпанчу меженашна тЕхь тергам.	диалог. Дифференциаци йарехула тЕдиллар: предложенешна классификаци йархъама билгало къастор. Шардар: текстехь йеллачу характеристикашца йогІу предложенеш карор. Тобанашкахь болх: предложенеш а, церан характеристикаш (аларан Іалашо, эмоцин иэшар) а цхъаьнайалор. Ша бен болх: текстера дийцаран, хаттаран, тЕдожоран предложенеш схъайазйар. Шимма цхъаьна бен болх: предложенийн классификаци кхочушйар. Йукъахь предложенин коьрта меженаш билгалйахаран алгоритм хІоттор. Подлежащеш а, сказуемеш а карорехула шардарш. Хуттург а йолчу а, хуттург йоцчу а цхъаьнатайпанарчу меженашца йолчу предложенешна тЕхь тергам. Текстехь цхъанатайпанчу меженашца йолу предложенеш карорна, комментарии йарехула тЕдиллар кхочушдар. Шимма цхъаьна бен болх: предложенин цхъанатайпанчу меженийн моГІа чекхбаккхар. Кхоллараллин тЕдиллар: цхъанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хІиттор. Предложенешна тЕхь тергам: «йаьржина», «йаржаза предложенеш» кхетамаш йукъабалор.
7.	Орфографи а, пунктуаци а (21 сахьт)	Орфографин син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хІоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан	Дешаран диалог: «Нийсайаздаран хьесап кхочушдарехь шен дарийн план муха хІотто йеза?», диалоган жамІехь Іамийна бакьонаш талларехь дарийн хьал-тІаьхьалла карлайаккхар. ХІокху классехь Іамочу нийсайаздаран бакьонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хІиттор, хІиттийнчу алгоритмех пайдаэцар.

		нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар. Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цѐрашкахь (фамилеш, цѐраш, дайн цѐраш, дийнатиин цѐраш, меттигийн цѐраш, говзариин, журналийн, газетийн... цѐраш) а, йукъарчу цѐрашкахь я, яь, ю, юь, е элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тѐчІагдар а); йеха а, йоца а иэ, уо дифтонгийн нийсайаздар; чаккхенгахь -г, -к элпаш долчу цѐрдешнашкахь а йа и элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар (дитт, мотт, балл...); нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар (ккх, ккъ, чкІ,..); дешан чаккхенгахь н элп йаздар; дештІаьхьенаш йаххьийн цѐрметдешнашца къаьстина йаздар; дакъалгаш ца, ма хандешнашца къаьстина йаздар; й, ъ, ь элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (лл, тт, сс...) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (ккх, ткъ, чкъ...) долу дешнаш сехьадахар; цѐрдешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештІаьхьенийн нийсайаздар; <i>ца, ма</i>, дакъалгашца дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йаздар.	Тобанашкахь болх: дешнаш Іамийнчу бакъонашца (масала, чаккхенгахь -г, -к долу цѐрдешнаш) тобанашкахь цхьаьнатохар. Шимма цхьаьна бен болх: нийсайаздаран гІалатан (масала, нохчийн меттан шала шалха элпаш йаздар (<i>ккх, ккъ, цкъ.</i>)) тайпане хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Текстана, билгалйинчу бакъонца догІу дешнаш чулацамехь хиларна, комментари а йеш, анализ йар. Билгалйолчу бакъонна долу дешнаш йукъа а далаш, предложенийн моделаш хІиттор. Таллам кхиорна шардар: нийсайаздаран гІалаташ карор. Нийсайаздаран хьесап кхочушдаран шен жамІан мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дІайазйарехь а гІалаташ иэшорхьама, хьехархочун гІоьнца шен дараш нисдар (корректировка). Проектан тІедиллар: халачу дешнийн (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьтгачеран а, дІайазйарехь даим а шеконаш кхоллалучеран а,) шен дошам хІоттор. Нийсайазйаран коьчал тѐчІагІйан шардарш харжарехь, шен таронийн мах хадор харжа хьал кхоллар. Кхин тІе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукъахь электронни носитель тІехь йерш). Проектан тІедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале барамехь дешнаш йукъа а далаш, шен тексташ кхоллар. Проектан тІедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн диктанташ хІиттор.
8.	Къамел кхиор (16 сахьт)	Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Іер-дахаран а тІекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин)	Дешаран диалог: «Муха къаьста текстан тема а, текстан коьрта ойла а? Муха къасто йеза текстан тема? Текстан коьрта ойла муха къасто йеза?». Йеллачу текстийн тема а, коьрта ойла а къасторехь комментари йарехула тІедиллар кхочушдар.

		норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тӀечӀагӀдан; барт бан а, цхьаьна гӀуллакхдарехь йукьарчу сацамна тӀетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тӀехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гӀо ден къамелан гӀирсаш. Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тӀекере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш. Текстан план. Текстан план хӀоттор, йеллачу планаца текст йазйар. Йаххьийн цӀерметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гӀоьнца текстехь предложенийн уьйр. Текстехь коьрта дешнаш. Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхӀоттор, ойлайар) къастор (билгалдахар) а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а. Кехатан, дӀакхайкхоран (объявленин) жанр. Массара цхьаьна йа ша хӀоттийнчу планаца текст схьаййцар. Талламан, довзийтаран йешар.	Дифференциаци йарехула тӀедиллар: текстан тема а, коьрта оила а къасторехь гӀалаташ карор. Практикин болх: предложенийн къепе талхийнчу текстийн анализ а, нисйар (корректировка) а. Практикин болх: текстехь маьӀнийн йукьахдитарш карор. Цхьаьна текстан план хӀоттор. Шимма цхьаьна бен болх: билгалйинчу текстан план хӀоттор. Тайп-тайпанчу тайпанан (дийцар, суртхӀоттор, ойлайар) цхьана темина йолчу кхаа текстана тӀехь тергам, текстийн хӀора тайпанан башхаллах жамӀийн кепаш йалор. Кхочушбинчу тергаман жамӀаш «Текстийн кхо тайпа» цӀе йолу таблица хӀотторехь цхьаьнадалор, таблицехь гойту тексташ йустаран хӀара параметраш: «Текст кхолларан Ӏалашо», «Текст хӀотторан башхаллаш», «Меттан гӀирсийн башхаллаш». Тобанашкахь болх: хӀора билгалдинчу хьолаца уггар догӀу текстан тайпа харжар («Текстийн кхо тайпа» цӀе йолчу таблица тӀе а тевжаш). Кхоллараллин тӀедиллар: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепаш а тексташ (суртхӀоттор, ойлайар, дийцар) хӀиттор (кхоллар). Практикин болх: хӀоттийнчу коммуникативни хьесапе хьаьжжина, къамелан алар хӀоттор. Текере кхочушйечу хенахь шен къамелан культурин (оьздангаллин) ша шен мах хадор. Кхоллараллин белхаш: къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ кхоллар. Къамелан тренинг: тобанан белхан, бинчу тергаман, кхочушбинчу мини-талламан, проектан тӀедилларан жамӀех

			доккху доцу къамел дар кечдар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) – 15 сахът			

4 класс (102 сахъ)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гІуллакхаран характеристика
1.	Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахът³, курсан массо декъехъ дІахьо Іамор)	Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна. Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.	Іаморан диалог: «ХІора халкъана шен мотт ларбар мехала (ладаме) хІунда ду? 2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехъ» Нохчийн Республикин законан (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.) статьяш йукъарчу хьолехъ йешар: «2 статья. Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш «1.Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш ду оьрсийн а, нохчийн а меттанаш. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн пачхьалкхан статус хиларо Нохчийн Республикехъ дехаш долчу Россин Федерацин кхечу къаьмнийн шайн мотт кхиорехъ а, цунах пайдаэцарехъ а йолу бакъонаш ца иэшайо». <i>(«1. Государственными языками Чеченской Республики являются русский и чеченский языки. Статус чеченского и русского языков как государственных не ущемляет права других народов Российской Федерации, проживающих в Чеченской Республике, в использовании и развитии своих языков»).</i> Хьехархочун «Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан

³ Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано с учётом резервных уроков (12 ч.) для обеспечения возможности реализации дифференциации процесса обучения и расширения содержания с учётом образовательных потребностей и интересов обучающихся.

			мтт санна» темина дийцар-кхетор. Россин меттанийн шортенан тайп-тайпаналех а, хІора халкъан дахарехъ ненан меттан маЫнах а ойланаш кепе йалор кхочушден Іаморан диалог. Лингвистикин мини-талламан, проектан тІедилларан, мотт Іаморан методех санна, пайдаэца таро хилар дийцаре дар. Іаморан диалог «Муха харжа деза мини-таллам, проектан тІедиллар кхочушдарехъ хааман хьоста?». «Текст», «Фонетика, графика, орфоэпи», и.д.кх. дакъошкахъ, шаьш кхочушдарехъ текстан, графикаин, озан хаамна, дешаран хьесапца догІуш, анализ йан хаар кхиадо практикин белхаш. Курсан массо дакъошкахъ, йалийнчу кепашна тІе а тевжаш, цхьаьна ден а, ша ден а проектан тІедахкарш кхочушдар.
2.	Фонетика, графика, орфоэпи (2 сахът, курсан массо декъехъ дІахьо Іамор)	Йеллачу параметрашца дашехъ а, дашехъ доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам. Къамел даран (говорение) а, йешаран а процесехъ нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхьаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахъ, хІинцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогІу, йохалла (Іаматехъ Іамочу дешнийн кІеззиг масалшна тІехъ).	Йешначу текстан чулацамах кхетар. Іаморан диалог «Муьлхачу билгалонашца аьзнийн характеристика йан хаьа вайна?». Шимма цхьаьна болх бар: йеллачу билгалонашца аьзнийн барта характеристика кхочушйар. Аьзнийн-элпийн талламна йеллачу алгоритмана цхьаьна анализ кхочушйар. Практикин болх: деллачу дешнийн аьзнийн-элпийн таллам дІабахьар.
3.	Лексика (3 сахът)	Къамелехъ синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тІехъ тергам. Къамелехъ дешнийн чІагІделлачу цхьаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тІехъ тергам (довзийтар).	Іаморан диалог «Стенна оьшу дешнаш?» Комментареш а йеш, тІедиллар кхочушдар: текстан предложенера йукъахдитар долчоьх хІотто синонимийн могІарера догІу дош харжар, шен харжамах кхетор. Тобанашкахъ болх: дидактикин текстаца болх, предложенешкахъ дешнаш догІуш хиларан анализ, дешан харжам дика ца нисбелла меттигаш карор, карийна гІалаташ нисдар (уггар нийса синоним харжар).

			Суьрташца болх: суьрташ шайца догӀучу фразеологизмашца цхьаьнадалор. Шимма цхьаьна бен болх: фразеологизмаш а, церан маӀнаш а цхьаьнадалор. Тобанашкахь болх: тексташкахь фразеологизмаш лахар. Кхоллараллин тӀедиллар: фразеологизман хӀоттамна йукьа догӀучу дешнийн маӀнех ма-дарра кхетаран буха тӀехь забарийн шайн суьрташ кхоллар (дахкар).
4.	Дешан хӀоттам (морфемика) (3 сахьт)	Хийцалучу дешнийн хӀоттам, морфемаш атта къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Ӏамийнарг карладаккхар). Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).	Ӏаморан диалог: «Дешан муьлха дакъош девза вайна?», диалог дӀайахарехь дешан дакъойх Ӏамийнарг карладаккху (маӀна, къасторан некь, билгалдаккхаран некь). Дешан лард йовзийтар, «дешан лард» кхетам йукьабалор. Цхьаьна гуллакхар: дешан хӀоттамца таллам баран алгоритм хӀоттор. Шардар: хӀоттийнчу алгоритмаца дешан хӀоттамца таллам бар дӀадахьар. Шимма цхьаьна бен болх: дешан хӀоттамна бинчу талламехь гӀалаташ лахар. Вовше таллам а беш, хӀораммо ша кхочушбен болх: далийнчу дешнийн лард къастор. Ӏаморан диалог: «Муьлхачу дешнех ала мегар ду чолхе дешнаш?». «Чолхе дешнаш» кхетам йукьабалор. Цхьаьна бен болх: далийнчу дешнашна йукьахь чолхе дешнаш карор.
5.	Морфологи (16 сахьт)	Коьрта а, гуллакхан а къамелан дакъош (йуьхьанцара довзийтар). ЦӀердош. ЦӀердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цӀердешнаш. Долахь цӀердешнийн легар (цӀераш, фамилеш).	«Къамелан дакъош» таблицца болх, таблицин чулацаман анализ. Тобанашкахь болх: дешнаш тобанашкахь цхьаьнатоха бух карор (къастор) (тобанашка дерзорхьама тайп-тайпанчу билгалонех пайдаэца мега, масала: къамелан дакъошца; цӀердешнашна -

		классашца, терахъашца, легаршца, хандешнашна - хаттаршца, хенашца). Практикин болх: цѣрдешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Шардар: дешнаш а, цѣран грамматикин характеристикаш а цхъаьнайалор. Работа в парах: цѣрдешнаш тайп-тайпанчу баххашца тобанашка дерзор. Шардар: текстехъ билгалйинчу грамматикин характеристикашца цѣрдешнаш карор. Дифференцированни тѣдиллар: цѣрдешнийн могагехъ совнах цѣрдош карор – тобанехъ кхечу дешнийн йолу грамматикин билгалонех муьлхха а цхъаь йоцу цѣрдош. Практикин болх: билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Комментареш а йеш, билгалдешан кеп цѣрдешан кѣпаца цхъаьнайалоран тѣдиллар кхочушдар. Тобанашкахъ болх: дидактикин текстан анализ, текстехъ лааме а, лаамаза а билгалдешнаш карор. Практикин болх: хандешан грамматикин билгалонаш къастор. Комментарешца тѣдиллар кхочушдар: хандешнаш а, цѣран грамматикин характеристикаш цхъаьнайалор. Тобанашкахъ болх: хандешнаш тобанашкахъ цхъаьнатохар (хенашца а, билгалзачу кѣпаца). тѣдиллар цхъаьна кхочушдар: текстехъ хандешнаш хиларехула анализ. Куцдешнашна тѣхъ тергам: маьІна билгалдар. Практикин болх: цѣрдешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Дифференцированни тѣдиллар: цѣрдешнийн, билгалдешнийн,
	Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар.1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хъенан? стенан? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш).	
	Терахъдош. Масаллин а, рогааллин а терахъдешнаш.	
	Цѣрметдош. Йаххыйн цѣрметдешнаш (карладаккхар). Цхъаллин а, дукхаллин а терахъан йаххыйн цѣрметдешнийн дожаршца хийцадалар.	
	Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йогу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.	
	Куцдош (йукъара кхетам). МаьІна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар.	
	ДештІаьхъе. Хуттург. Цхъалхе а, чолхе а предложенешкахъ хуттургаш. Дакъалгаш <i>ца, ма</i> , цѣран маьІна.	

			хандешнийн грамматикин билгалонаш къасторехь гІалаташ лахар. Практикин болх: кхетам (легар, хандешан билгалза кеп, терахь, и. д. кх.) шен йоццучу характеристикаца цхьаьнабалор.
6.	Синтаксис (5 сахьт)	Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Іалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тІедожоран); синхаамийн изшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Іамийнарг карладаккхар). Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам. Цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а. Цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь дагардаран интонаци (изшар). Цхьалхе, чолхе предложени (йовзийтар). предложение (ознакомление).	Предложени, дешнийн цхьаьнакхетар, дош дустарца а, церан тераллин а, башхаллин а баххаш далорца а, дІахьош йолу Іаморан диалог. Тобанашкахь болх: аларан Іалашоне а, эмоцин изшаре а хьаьжжина предложенийн классификаци. Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам. Цхьалхе а, чолхе а предложенийн башхаллашна тІехь тергам. Шардар: къаьсттинчу билгалонца предложенеш тобанашка йерзор. Цхьаьна гІуллакхдар: дешнийн цхьаьнакхетарш а, предложенеш а хІиттор. Практикин болх: Іамийна кхетамаш (предложенин цхьанатайпанара меженаш, чолхе предложени) масалшца цхьаьнабалор.
7.	Орфографи а, пунктуаци а (14 сахьт)	Орфографин син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хІоттийна а, схьакховдийна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар. Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхьаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран	ХІокху классехь Іамочу нийсайаздаран бакьонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хІиттор, хІиттийнчу алгоритмех пайдаэцар. Текстана, билгалйинчу бакьонца догІу дешнаш чулацамехь хиларна, комментарии а йеш, анализ йар. Таллам кхиорна шардар: дидактикин текстаца болх беш, дешнийн йаздар нийсайаздаран (орфографин) норманашца догІуш хилар къастор, нийсайаздаран (орфографин) гІалаташ карор. Тобанашкахь болх: дешнашкахь гІалаташ карор а, гІалат динчу меттахь дилла деза элп харжарх кхетор а.

		хъаркаш. Шина цхьалхечу предложенех лаьтгачу чолхечу предложенехь сацаран хъаркаш (тергам).	Шимма цхьаьна бен болх: пайдаоьцучу бакъонийн тайпанца дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Тобанашкахь болх: йаздар Iамийнчу бакъонашца кхето таро йолу дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Нийсайаздаран (орфографин) хьесап кхочушдаран шен жамIан мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дIайазйарехь а гIалаташ изшорхьама хьехархочун гIоьнца шен дараш нисдар (корректировать дар). Проектан тIедиллар: халачу дешнийн шен дошам хIоттор (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьтгачу, йиллина шеконаш кхоллалучу, и.д.кх. дешнийн). Шен таронийн мах хадоран хьал кхоллар: нийсайазйаран коьчал тIечIагIйан шардарш харжар. Кхин тIе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукьахь электронни носитель тIехь йерш). Проектан тIедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале барамехь дешнаш йукьа а далаш, шен тексташ кхоллар. Проектан тIедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн диктанташ хIиттор. Дешнийн дIайаздаран нийса хилар ша таллар, нийса ца йаздина дешнаш карор а, шен гIалаташ нисдар а. Йаздар нийса хиларан бух абалорехь, нийсайаздаран коьчал тIехь бинчу тергаман жамI дарехь барта алар.
8.	Къамел кхиор (12 сахьт)	Барта а, йозанан а тIекеренан хьелаш (кехат, декъалваран открытка, дIакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цIарехь текстан тема йа коьрта ойла гайтар. Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ	Тобанашкахь болх: текстана анализ йар, Iалашонца а, тIекеренан хьелашца а меттан гIирсийн харжар нийсачу буха тIехь хилар. Шимма цхьаьна бен болх: текстан анализ а, цуьнан чулацамехь маьIнин гIалаташ карор а. Кхоллараллин тIедахкарш: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепахь а тексташ (суртхIоттор, оьлайар, дийцар)

		(йелларш а, шен а) нисйар. Схъайийцар, дІайазйар (текстан барта а, йозанан кепяхь а ма-йарра схъайийцар, текстан барта хоржуш схъайийцар). Сочинени йозанан белхан тайпа санна. Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тІехь цхъалхечу жамІийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаца а, жамІдар а.	кхоллар. Практикин болх: билгалдинчу хьолаца йогІу жанр харжар а, кехат, декъалваран открытка, дІайаздарш (записки) йаздар а. Кхоллараллин тІедиллар: цхъана темина тайп-тайпанчу тайпанийн тексташ хІиттор (суртхІоттор, дийцар, ойлайар). Практикин болх: йешначу книгина отзыв (хетарг) йазйар. Тобанашкахь болх: маЫнийн гІалаташ долу текст нисйар (корректировать йар). тІедиллар цхъабна кхочушдар: критерешца текстийн анализ: нийса, хъал долуш хилар, къаьсташ хилар (исбаьхъалла). 80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазйан. Іамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан. Изложенешна а, сочиненешна а тІехь болх беш шен дарийн анализ, шен дараш йалийнчу алгоритмашца дустар. Іаморан хъесап кхочушдар нийсахиларан ша шен мах хадор: шен текст йуьхъанцарчу текстаца (изложенешкахь) а, билгалйинчу темица (сочиненешкахь) а йустар. Практикин тІедиллар: Іаморан-практикин хъесап кхочушдархъама хаам схъаэцаран хьоста харжар (дошаман, справочникан билгал цхъа тайпа). Кхоллараллин тІедиллар: гуш-хезаш тІеххъа (кІезиг) къамел дарна кечам.

Резерв (дийнна дешаран шарна) – 12 сахьт